

50-års oversigten

50-års oversigten

Udgivet af Danmarks Statistik
December 2001
2. udgave
ISBN 87-501-1222-8
Pris 128 kr. inkl. 25 pct. moms
Oplag 6.000 ekspl.
Sats Danmarks Statistik
Tryk

<i>Redaktion</i>	Ole Berner Preben Etwil Timmi Graversen Bo Johansen Rewal Schmidt Sørensen Lars Thygesen Leon Østergaard
<i>Figurer</i>	Aase Andersen
<i>Register</i>	Anne Hermann
<i>Omslag</i>	Eleven Danes
<i>Fotos</i>	Gregers Nielsen/Billedhuset Polfoto

Forord

50-års oversigten belyser hovedtræk af den samfundsøkonomiske udvikling i Danmark og udlandet fra 1945 og frem til i dag. Det er en revideret og lettere udvidet udgave af den første udgave, der udkom i 1995.

De data, som analyseres i publikationen, er vedlagt på en cd-rom. Numrene fra bogens figurer og tabeller bliver genbrugt her.

50-års oversigten er udarbejdet af Timmi Graversen i samarbejde med en redaktionsgruppe bestående af Lars Thygesen, Ole Berner, Preben Etwil, Rewal Schmidt Sørensen, Leon Østergaard og Bo Johansen, som har koordineret projektet.

Kommentarer og forslag til forbedringer fra bogens brugere er meget velkomne. Forslag kan sendes til bjo@dst.dk.

Danmarks Statistik lægger stor vægt på troværdighed. Hvis der efterfølgende skulle findes fejl i bogens tabeller, vil en rettet version derfor blive lagt på vores hjemmeside på adressen www.dst.dk/50aar.

Danmarks Statistik, november 2001.

Jan Plovsing / Leon Østergaard

Signaturforklaring

- Nul.
- 0 Mindre end 0,5 af den anvendte enhed.
- 0,0 Mindre end 0,05 af den anvendte enhed.
- Tal kan efter sagens natur ikke forekomme.
- ... Oplysningen foreligger ikke.
- * Anføres ved foreløbige eller anslåede tal.

Indholdsfortegnelse

1. Befolkningen er fundamentet	5
2. Arbejdsmarkedet	11
3. Produktion og erhvervsstruktur	17
4. Forbrug og levevilkår	25
5. Finansiering og omfordeling	31
6. Prisudvikling	36
Tidstavle	42
Figur og tabeloversigt mv.	50
Stikordsregister	54

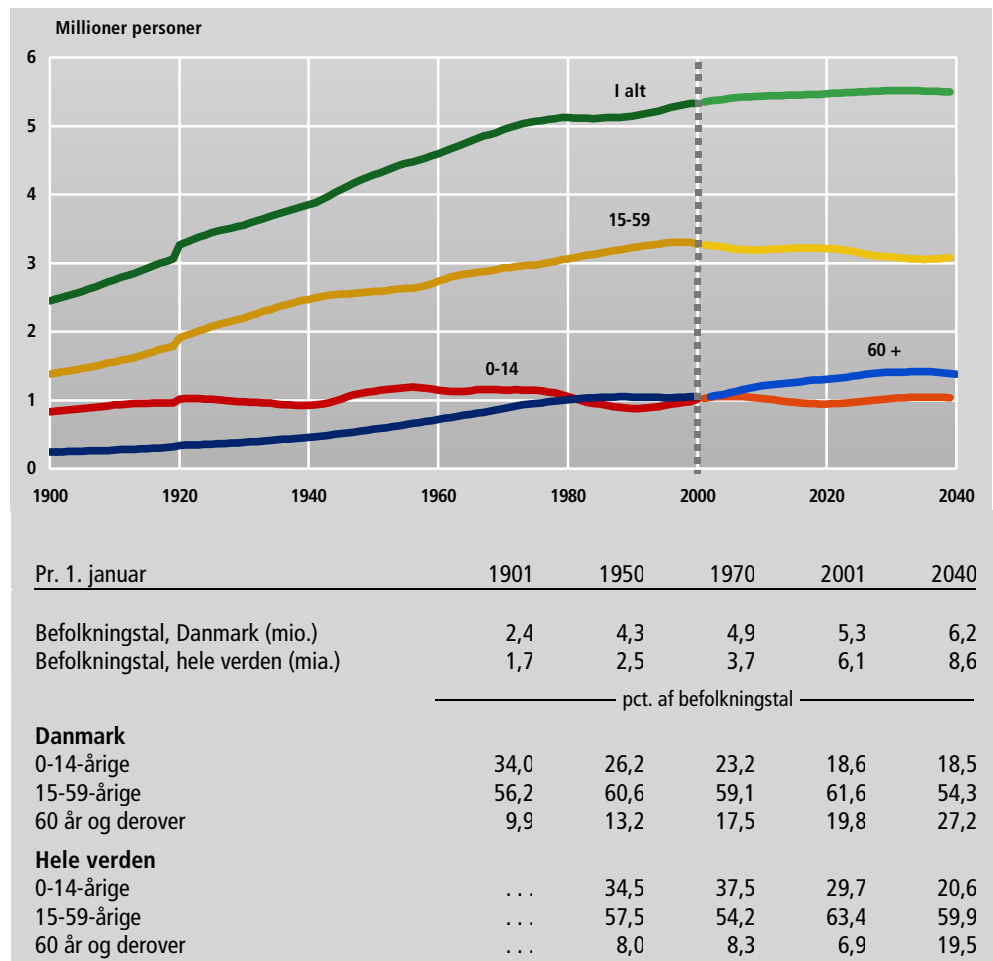

Legende børn 1962

1 Befolkningen er fundamentet

Begyndelsen I begyndelsen af det 20. århundrede boede der næsten 2½ mio. mennesker i Danmark, mens befolkningstallet i dag er vokset til mere end 5 mio. – altså lidt mere end en fordobling. Det er ikke blot antallet af personer, der er vokset – befolkningens aldersstruktur er samtidig ændret, jf. figur 1.1.

Figur 1.1 **Befolkningens størrelse og alderssammensætning**

Anm. Før 1920 er tallene ekskl. Sønderjylland. Hele verden i 2001 er 15-64-årige samt 65 år og derover for 2000.

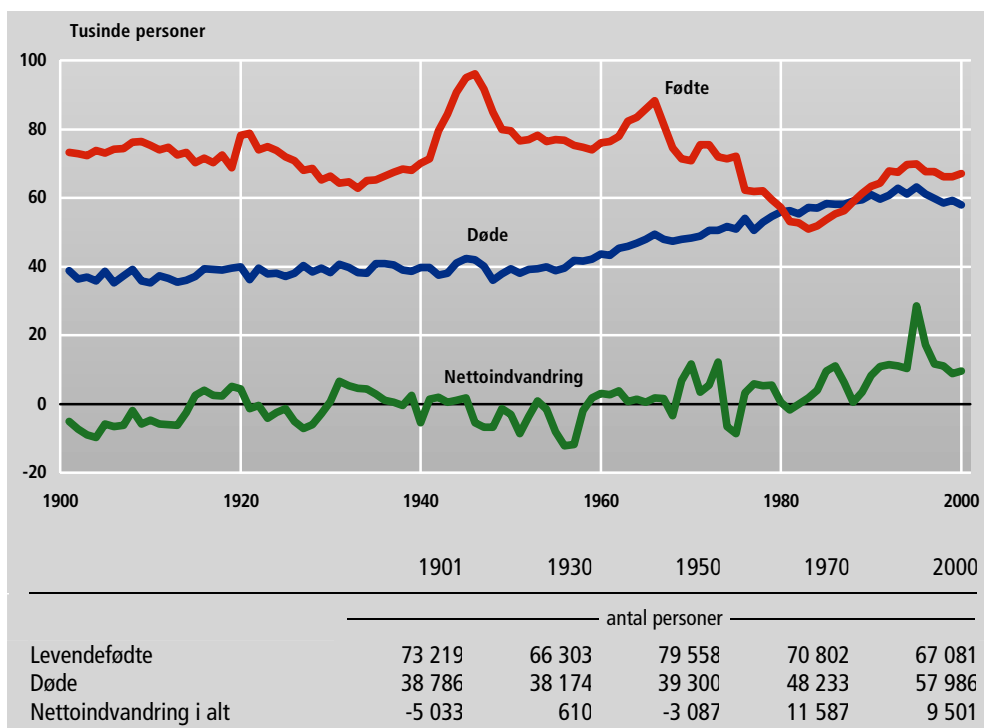
De 15-59-årige udgør en større andel af befolkningen i dag ...

I dag er der relativt langt færre børn og unge end for hundrede år siden, mens andelen af ældre (her defineret som personer på 60 år og derover) er vokset gennem hele 1900-tallet. Andelen af 15-59-årige, der typisk udgør hovedparten af de erhvervsaktive, har ligeledes været i kraftig stigning.

... det vil nok ændre sig i fremtiden

Med udgangspunkt i det nuværende niveau for dødelighed, fertilitet og vandringer kan man fremskrive befolkningsudviklingen. I de kommende 40 år, vil andelen af børn og ældre i forhold til de 15-59-årige – et udtryk for den *demografiske forsørgerbyrde* – i år 2040 være nogenlunde den samme som i 1901; dog med den ikke uvæsentlige forskel, at de ældre i år 2040 vil udgøre en langt større andel.

Figur 1.2 Bestemmende faktorer for befolkningstilvæksten

Anm. Tallene for nettoindvandring 1901-27 er delvis skønnede.

Befolknings- tilvækst

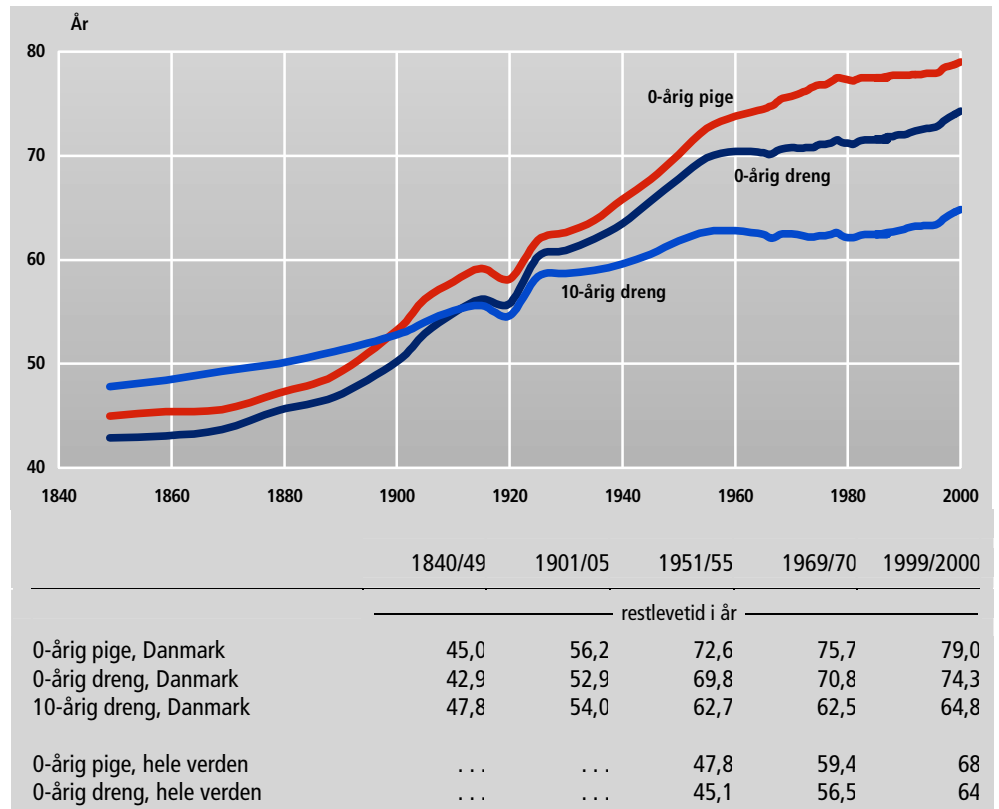
Baggrunden for befolkningsvæksten fremgår af figur 1.2. Antallet af døde har år for år været nogenlunde konstant helt frem til slutningen af 1950'erne, selv om befolkningens størrelse voksede betydeligt. Det konstante antal døde, kombineret med det større antal levendefødte, medførte tilvæksten i befolkningen – også kaldet den *naturlige befolkningsvækst* (fødselsoverskuddet). I de senere år har nettoindvandringen bidraget positivt til befolkningstilvæksten.

Gamle 1969

Bedre dødelighedsmål

Antallet af døde alene giver et meget unuanceret billede af udviklingen i dødeligheden, fordi der ikke tages hensyn til befolkningens størrelse og alderssammensætning. Et mere raffineret mål er den aldersbetingede middellevetid, dvs. hvor mange år en dreng eller pige i gennemsnit kan forvente at leve yderligere, når de har opnået en vis alder. I figur 1.3 vises middellevetider (restlevetid) for henholdsvis en nyfødt dreng og pige samt en 10-årig dreng.

Figur 1.3 Restlevetid

Anm. Tallene vedr. hele verden er for 1950-55, 1970-75 og 1997.

Nedgang i børnedødeligheden

I midten af 1800-tallet kunne en nyfødt dreng i gennemsnit se frem til at leve i næsten 43 år. Hvis han overlevede de første 10 år, kunne han imidlertid forvente at leve yderligere ca. 48 år. Dette forhold skyldes primært den store dødsrisiko i de første leveår, herunder især i det første leveår, dvs. spædbørnsdødeligheden. Først et godt stykke inde i 1900-tallet blev børnedødeligheden reduceret så meget, at en nyfødt kunne se frem til en længere restlevetid end en, der allerede havde overlevet de første 10 år.

Kvinderne lever længst

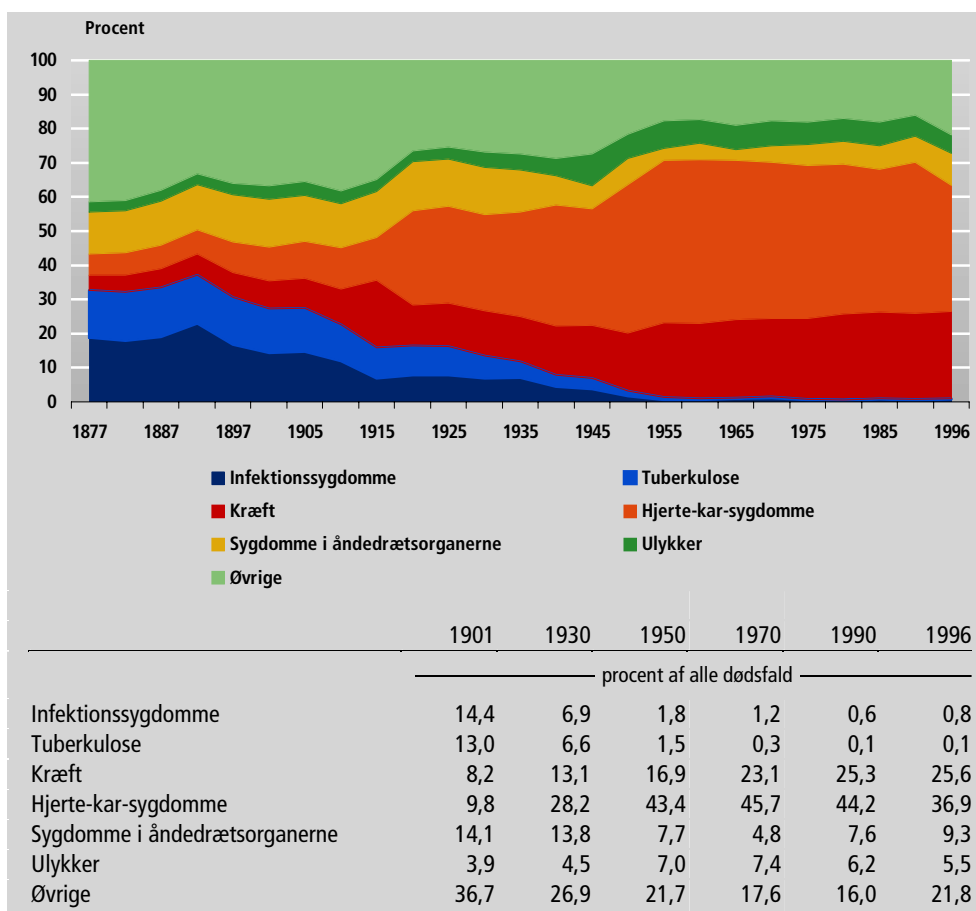
Kvinderne overlever i gennemsnit mændene med nogle år – en forskel som er øget en del igennem den sidste halvdel af 1900-tallet, men på det seneste dog med en svag tendens til indsnævring af forskellen. I dag lever gennemsnitskvinden ca. 5 år længere end gennemsnitsmanden.

Globalt træk

At kvinder lever længere end mænd gælder næsten overalt på kloden, ligesom det er et globalt træk, at middellevetiden er steget – mange fattige lande mangler dog endnu en hel del i at nå op på samme niveau som Danmark og andre rige lande.

Befolkningens øgede levetid afspejler sig i dødsårsagerne. For hundrede år siden døde relativt mange af tuberkulose og infektionssygdomme. Til gengæld døde færre af kræftsygdomme og hjerte-kar-sygdomme, der rammer yngre mennesker mindre hyppigt, jf. figur 1.4.

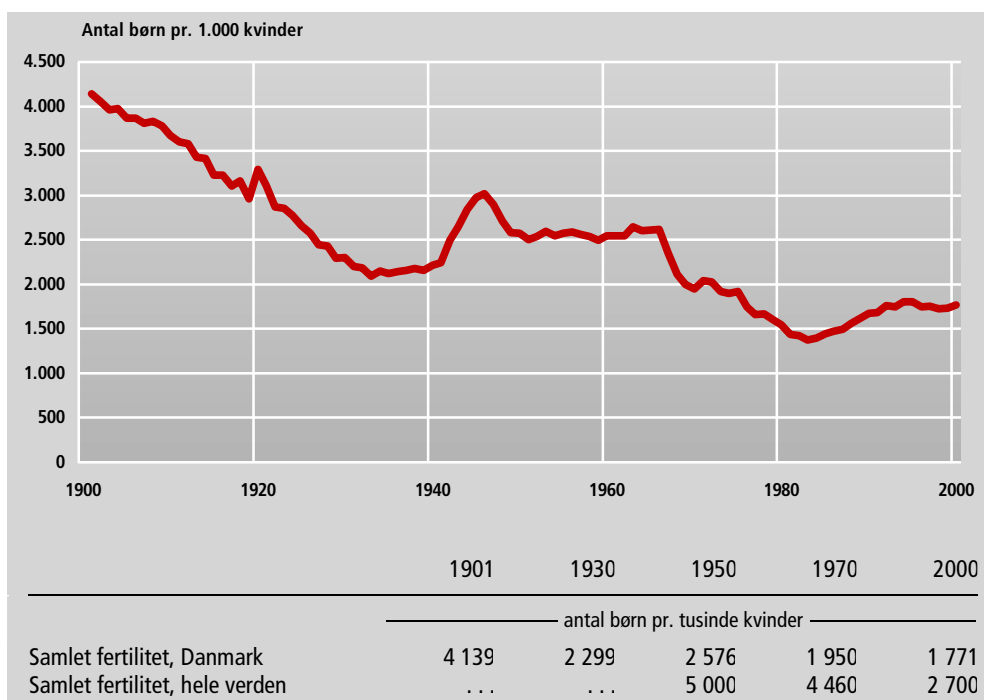
Figur 1.4 Dødsårsager

Ved århundredskiftet fødte kvinderne ca. fire børn ...

At stigningen i befolkningstallet først og fremmest skyldes nedgangen i dødeligheden ses tydeligt, når den sammenholdes med fertilitetsudviklingen. Ved det 20. århundredes begyndelse fødte kvinder i de fertile aldersklasser (15-49 år) lidt over fire børn i gennemsnit (= samlet fertilitet), jf. figur 1.5.

Figur 1.5 Samlet fertilitet

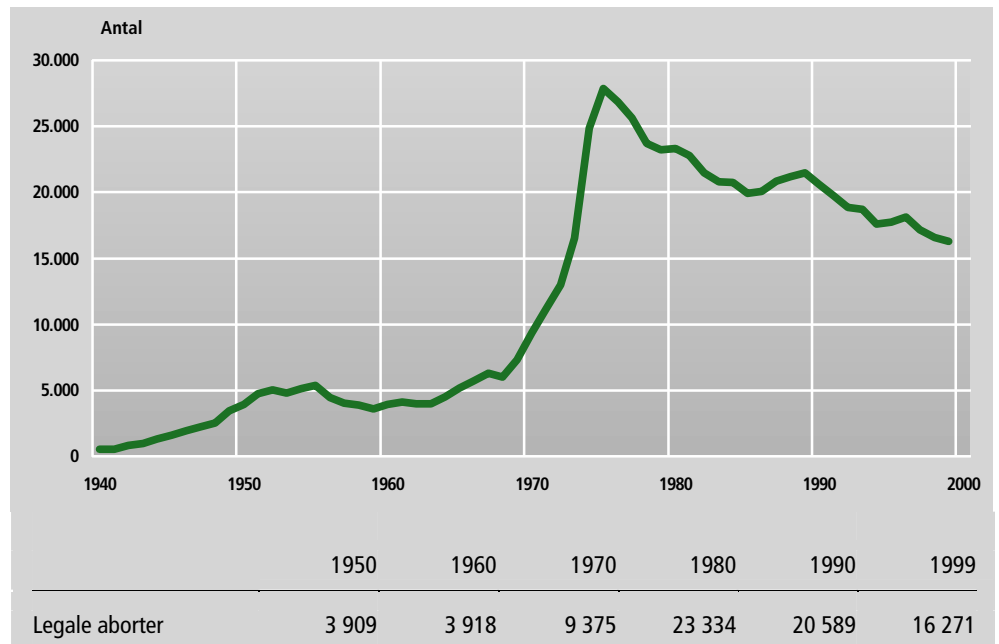

Anm. Tallene vedr. hele verden er gennemsnitstal for 1950-55, 1970-75 samt FNs skøn for 2000-2005.

... nu under to I det meste af 1900-tallet har fertiliteten været aftagende – dog med undtagelse af perioden under 2. verdenskrig og de efterfølgende 20 års "baby-boom" samt perioden 1984-95. Den seneste stigning skyldes bl.a., at kvinderne i vidt omfang føder deres første barn i en højere alder end tidligere – altså en slags indhentningseffekt. I dag føder danske kvinder dog fortsat færre end de lidt over to børn i gennemsnit, der uden nettoindvandring er nødvendig for at stabilisere befolkningstallet på langt sigt.

Mere effektiv familieplanlægning Det ændrede fertilitetsmønster siden midten af 1960'erne afspejler også de øgede muligheder for selv at bestemme, hvornår man ønsker børn. Især frigivelse af p-pillen i 1966 og loven om fri abort fra 1973 har øget mulighederne for effektiv familieplanlægning.

Figur 1.6 Legale aborter 1940-2000

Lavere dødelighed og fertilitet I de seneste ca. 150 år er den danske befolkningsudvikling karakteriseret ved, at både dødeligheden og fertiliteten er nedbragt fra et højt til et lavt niveau, dvs. at Danmark har gennemgået begge faser i den såkaldte *demografiske transition*.

Samme tendens i udlandet Uden for Danmark har der været samme tendens til faldende fertilitet. Verdensgennemsnittet er dog stadig ca. dobbelt så højt som i Danmark, hvilket dækker over store forskelle i fertilitetsniveauet i henholdsvis de rige og fattige lande.

Ind- og udvandring Befolkningens størrelse påvirkes ikke kun af fødselsoverskuddet, men også af ind- og udvandring. I århundredets første halvdel og frem til begyndelsen af 1960'erne gav vandringerne skiftende ind- og udvandringsoverskud – især mellem Danmark, Nordamerika og Vesteuropa. Samlet var der tale om en nettoudvandring fra Danmark på ca. 130.000 personer for hele perioden under ét. Fra begyndelsen af 1960'erne og frem til i dag fortsætter dette vandringmønster for de udviklede lande, men i tilgift kommer en stigende nettoindvandring fra de såkaldt mindre udviklede lande. Siden 1960 har indvandringen derfor ret konstant oversteget udvandringen, og samlet var der en nettoindvandring på ca. 220.000 personer i den periode.

Indvandringen afspejler sig i befolkningens sammensætning efter fødested (jf. tabel 1.1). Indvandringen i 1900-tallets første halvdel gav ikke anledning til nogen betydelig ændring i befolkningens sammensætning. De seneste års indvandring, især fra fjerne lande, har været voksende, hvorfor andelen af befolkningen med fødested i udlandet har været kraftigt stigende.

Tabel 1.1 Befolkningen opgjort efter fødested

	1900	1930	1950	1980	2001
	personer				
Hele befolkningen	2 449 540	3 550 656	4 281 270	5 122 065	5 349 212
Danmark	2 356 040	3 443 611	4 203 300	4 963 732	4 992 542
Norden	40 246	39 645	29 040	39 402	44 964
Øvrige Europa	37 663	43 912	40 470	78 198	151 526
Øvrige verden	3 022	6 389	6 710	40 733	160 180
Uoplyst	12 569	17 099	1 750	0	0
	pct. af befolkningen				
Hele befolkningen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Danmark	96,2	97,0	98,2	96,9	93,3
Norden	1,6	1,1	0,7	0,8	0,8
Øvrige Europa	1,5	1,2	0,9	1,5	2,8
Øvrige verden	0,1	0,2	0,2	0,8	3,0
Uoplyst	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0

Befolkningen er også vokset i højden

Befolkningen er ikke blot steget i antal, også den fysiske størrelse er øget. Ved hjælp af de systematiske målinger af værnepligtige kan man få et indtryk af, hvordan befolkningens gennemsnitshøjde er øget. Mændene er således i gennemsnit blevet næsten et halvt hoved højere på 100 år. Der findes ikke tilsvarende målinger for kvinder.

Tabel 1.2 Værnepligtiges gennemsnitshøjde ved session

	1900	1930	1950	1970	2000
	cm				
Gennemsnitshøjde	168,4	170,2	173,9	177,4	180,6

Anm. Tal for 1900 er gennemsnit for årene 1896-1900.

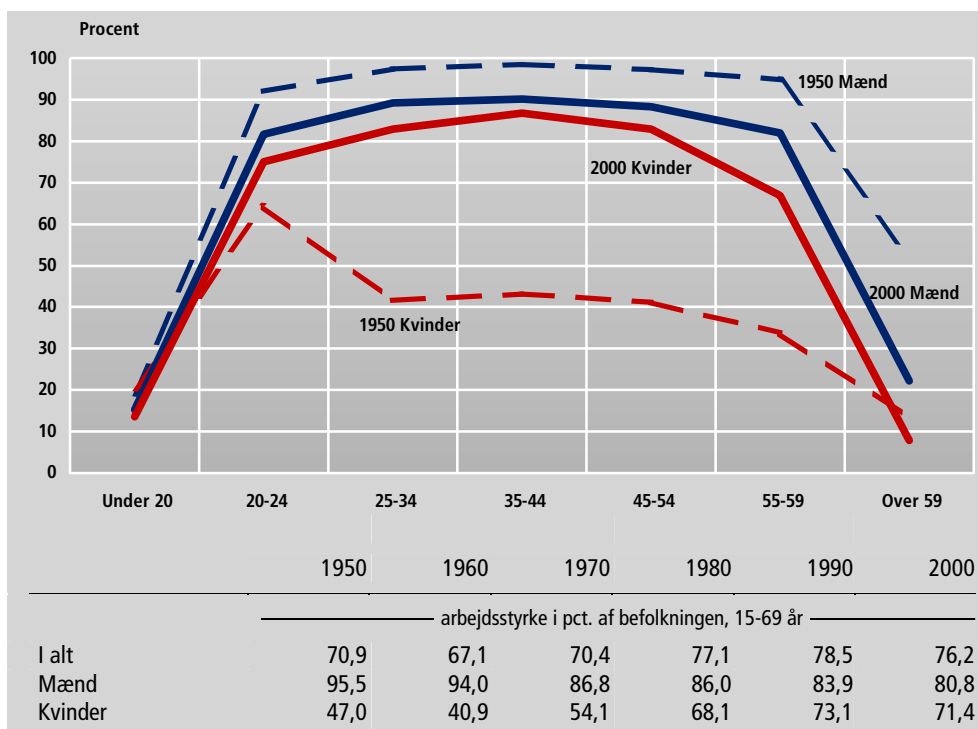
Landarbejdere 1940'erne

2 Arbejdsmarkedet

Kvinderne ud på arbejdsmarkedet

I 1950 var kvindernes deltagelse på det officielle arbejdsmarked typisk begrænset til de helt unge år, hvorefter de arbejdede hjemme. I dag forbliver kvinderne, akkurat som mændene, på arbejdsmarkedet i langt det meste af den erhvervsaktive alder. Dette fremgår af figur 2.1, hvor den *aldersbetingede erhvervsfrekvens*, dvs. *arbejdsstyrken* (beskæftigede og ledige) i forhold til den samlede befolkning i de relevante aldersklasser, er vist for mænd og kvinder i 1950 og 2000.

Figur 2.1 Aldersbetinget erhvervsfrekvens, mænd og kvinder 1950 og 2000

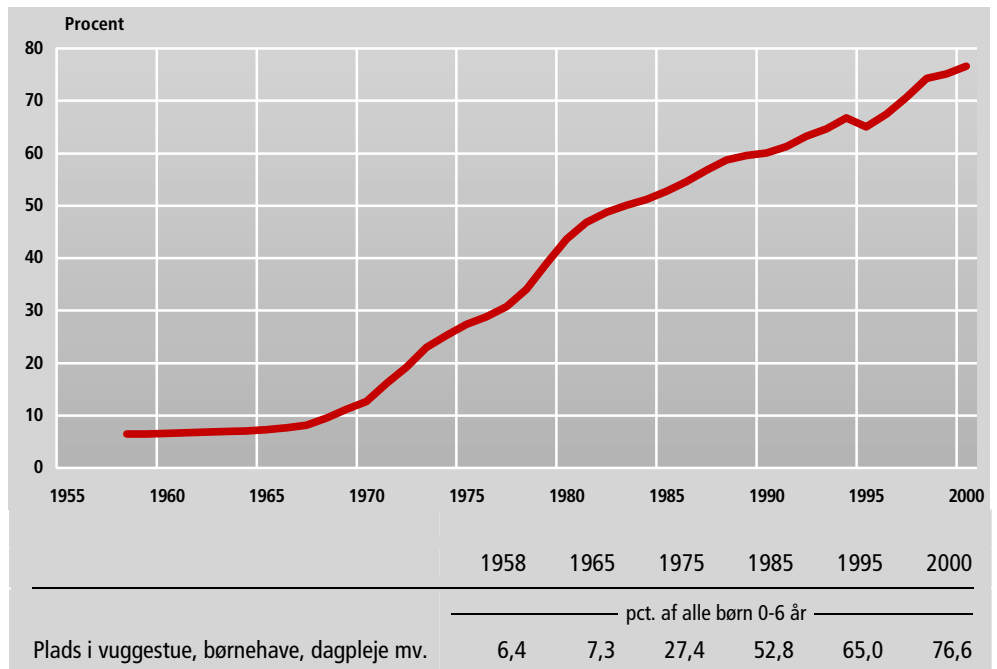

Kontorlandskab 1959

*Også børnene
beskæftiges
i stigende grad
uden for hjemmet*

Den øgede erhvervsdeltagelse har også ændret hverdagen for de yngste familiemedlemmer. Med et stigende antal familier, hvor begge forældre deltager på arbejdsmarkedet, er også behovet for pasning af de mindste børn udenfor hjemmet steget. I 1960'erne blev mindre end 10 pct. af de 0-6-årige passet i institution, men siden er det blevet almindeligt at tilbringe hverdagen i daginstitution eller dagpleje. I 2000 blev mere end tre ud af fire børn passet udenfor hjemmet jf. fig. 2.2.

Figur 2.2 Andel af 0-6-årige børn i daginstitution mv.

*Danskernes
uddannelsesniveau
er højnet ...*

Kravene til aktiv deltagelse på arbejdsmarkedet har ændret sig i de sidste 50 år, hvilket bl.a. afspejler sig i væksten i den mængde uddannelse, danskerne tilegner sig – i tabel 2.1 illustreret ved antal fuldførte uddannelser ved gymnasier og universiteter.

*... og det gælder både
mænd og kvinder*

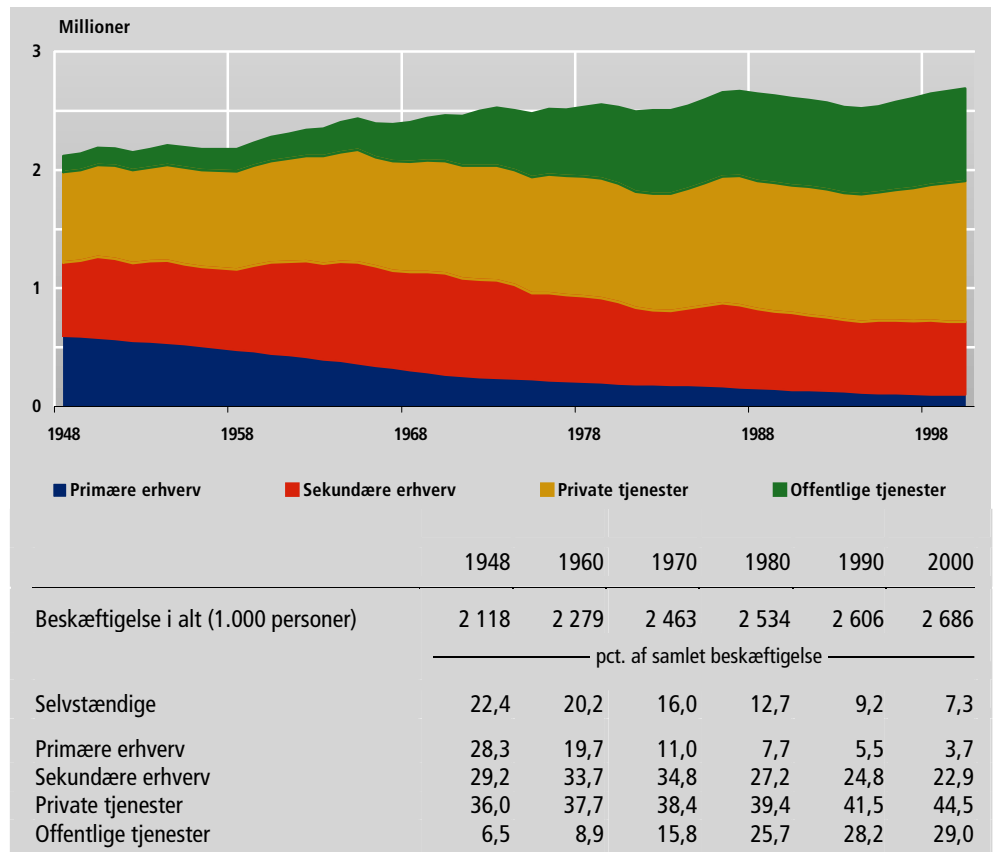
Antallet af fuldførte uddannelser er mangedoblet siden 1945, hvor det at få en studentereksamen var forbeholdt de få og især mænd. Sådant er det ikke mere: Allerede fra midten af 1970'erne fuldførte flere kvinder end mænd en almen gymnasial uddannelse og med nogen forsinkelse er denne udvikling også slået igennem for universitetsuddannelserne.

Tabel 2.1 Fuldførte uddannelser ved gymnasier og universiteter 1945-99

	1945	1955	1965	1975	1985	1999
	antal fuldførte uddannelser					
Almen gymnasiale						
Mænd	1 666	1 765	4 972	10 243	10 967	8 369
Kvinder	1 141	1 367	3 986	10 704	15 261	14 253
Universitet						
Mænd	499	602	644	2 517	3 098	4 912
Kvinder	86	95	155	1 069	2 246	5 366

Behovet for et højere uddannelsesniveau viser sig i beskæftigelsesfordelingen på hovederhvervsgrupper. Den samlede beskæftigelse er steget med ca. 570.000 personer fra 1948 til 2000. Samtidig er der sket en forskydning af beskæftigelsen væk fra erhverv med stor andel af ufaglært arbejdskraft over mod de ofte mere uddannelseskrævende tjenesteydende erhverv.

Figur 2.3 Beskæftigelses fordeling på erhvervshovedgrupper

Landbrugserhvervets betydning reduceres ...

Udviklingen i beskæftigelses fordeling på hovederhverv har været præget af den langsigtede tendens til afvandring fra landbrugserhvervet. I 1948 arbejdede over 28 pct. af de beskæftigede i de primære erhverv, der ud over landbrug omfatter erhverv som fiskeri og råstofdudvinding mv. – i dag er denne andel faldet til ca. 4 pct.

... tjenesteerhvervenes øges ...

En tilsvarende udvikling spores for de sekundære erhverv (industri og byggeri mv.), hvis andel er faldet med ca. 6 procentpoint, men som det fremgår af figur 2.3 er tendensen til afvandring langt mindre udtalt her. Til gengæld er de private tjenesters andel af beskæftigelsen steget med over 8 procentpoint.

... især det offentlige

Afgangen fra de primære og sekundære erhverv er hovedsagelig opsøgt af det offentlige, der i dag beskæftiger næsten 30 pct. af alle erhvervsmæssigt beskæftigede. Det er i vidt omfang de nytilkomne kvinder på arbejdsmarkedet, som har fundet beskæftigelse i det offentlige.

Lønmodtager-samfund

Afvandringen fra landbruget, men også omstruktureringer i de private byerhverv fx færre specialbutikker og flere supermarkeder i detailhandlen, har medvirket til en kraftig reduktion i antallet af selvstændigt erhvervsdrivende. For 50 år siden var mere end 20 pct. beskæftigede i egen virksomhed, mod ca. 7 pct. i dag.

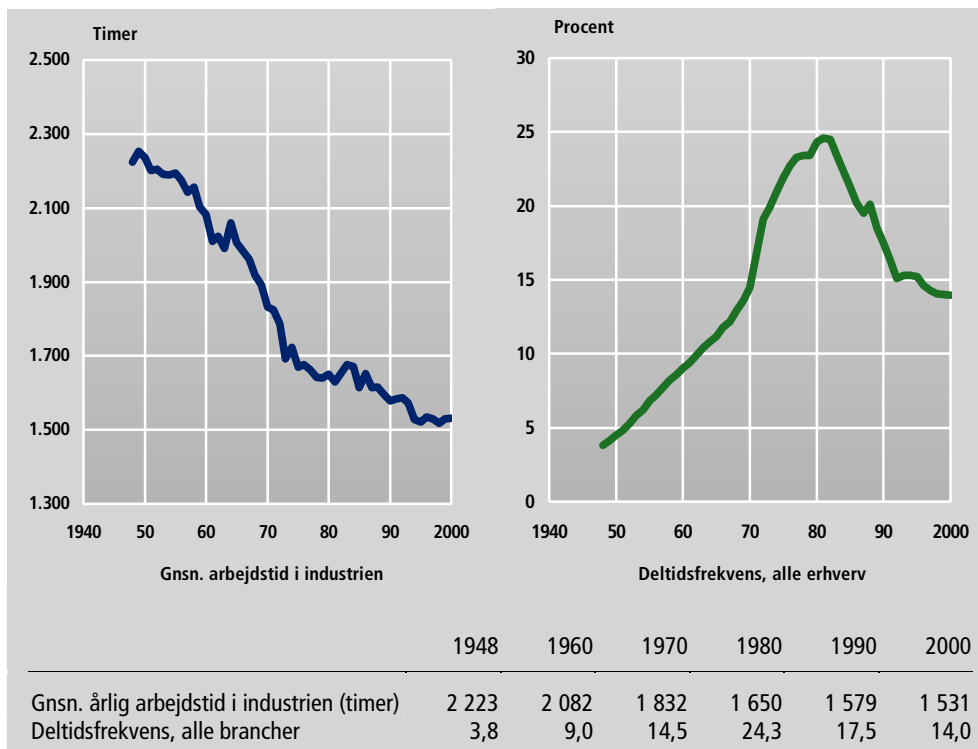
Nedsættelse af den aftalte arbejdstid og længere ferie

Den store tilvækst i arbejdsudbudet målt i antal personer er imidlertid ikke udtryk for, at arbejdsudbudet målt i timer er vokset. Dette skyldes ikke mindst, at den aftalte arbejdstid er nedsat: Bl.a. som følge af reduktionen i den ugentlige normalarbejdstid fra 48 timer i 1958 til 37 timer i dag samt mere end en fordobling af den betalte ferieperiode fra 2 uger i 1952 til nutidens 5-6 uger.

Fald i arbejdstid på 30 pct.

I industrien er den gennemsnitlige årlige arbejdstid reduceret med næsten 700 timer fra 1948 til 2000 – altså et fald på over 30 pct., jf. figur 2.4.

Figur 2.4 Gennemsnitlig arbejdstid og deltidsfrekvens

Deltidsfrekvensen toppede omkring 1980

Deltidsfrekvensen, dvs. antal personer på nedsat arbejdstid i forhold til den samlede beskæftigelse, steg markant i 1960'erne og 1970'erne i forbindelse med kvindernes indtog på arbejdsmarkedet. Deltidsbeskæftigelsen toppede i begyndelsen af 1980'erne med 24,6 pct. Siden da har andelen af kvinder på deltid været stærkt faldende, mens mændenes deltidsandel er steget en smule.

Danske lønmodtagere organiserer sig

Danske lønmodtagere repræsenteres i meget høj grad af organisationer, når der skal forhandles løn og arbejdsvilkår. Forsikrings- og organisationsgraden kan måles, som antallet af hhv. arbejdsløshedsforsikrede og medlemmer af fagforeninger i pct. af arbejdsstyrken. Især siden 1970'erne har tendensen til forøget organisations- og forsikringsgrad været udtalt.

Tabel 2.2 Lønmodtagernes organisations- og forsikringsgrad

	1950	1960	1970	1980	1990	1999
	pct. af arbejdsstyrken					
Forsikringsgrad i alt	31	34	34	62	69	79
Kvinder	19	25	21	60	74	83
Organisationsgrad i alt	35	44	48	67	73	78

Anm. Organiserede lønmodtagere omfatter også et mindre antal personer uden for arbejdsstyrken.

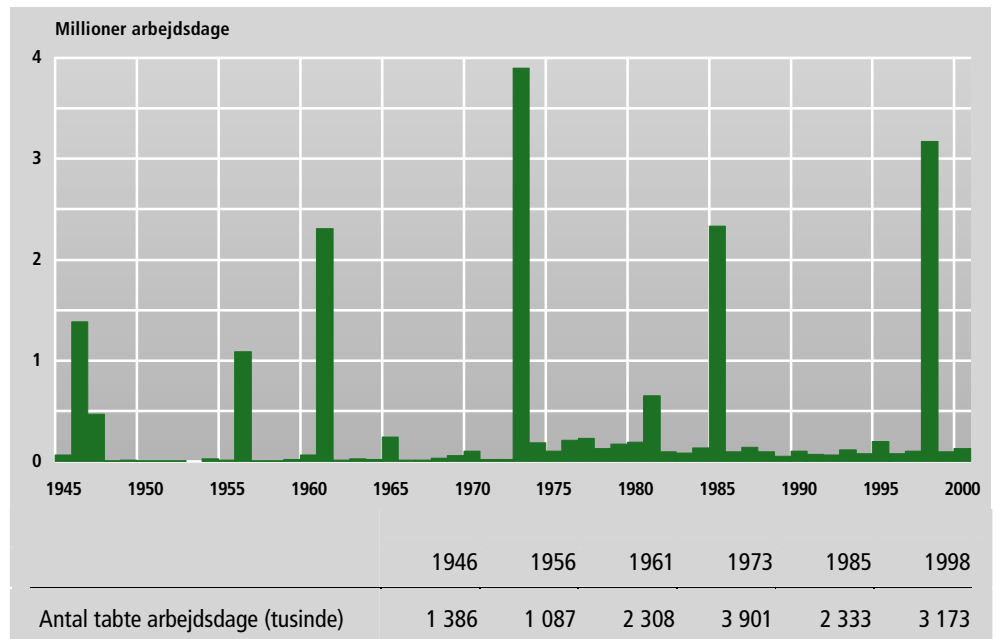
Sjældent konflikt på arbejdsmarkedet ...

Arbejdsmarkedets to hovedorganisationer, Landsorganisationen (LO) og Dansk Arbejdsgiverforening (DA) har lige siden den første hovedaftale fra 1899 haft faste spilleregler for, hvordan uoverensstemmelser på det danske arbejdsmarked håndteres – bl.a. er der fredspligt i overenskomstperioden. Tabte arbejdsdage ved arbejdskonflikter er da også koncentreret i perioder, hvor overenskomster skal fornys, jf. figur 2.5.

... og kun relativt få arbejdsdage mistes

Selv i de år, hvor der tabes flest arbejdsdage som følge af arbejdskonflikter, er der tale om et tab på under 1 pct. af årets samlede antal arbejdsdage.

Figur 2.5 Arbejdskonflikter

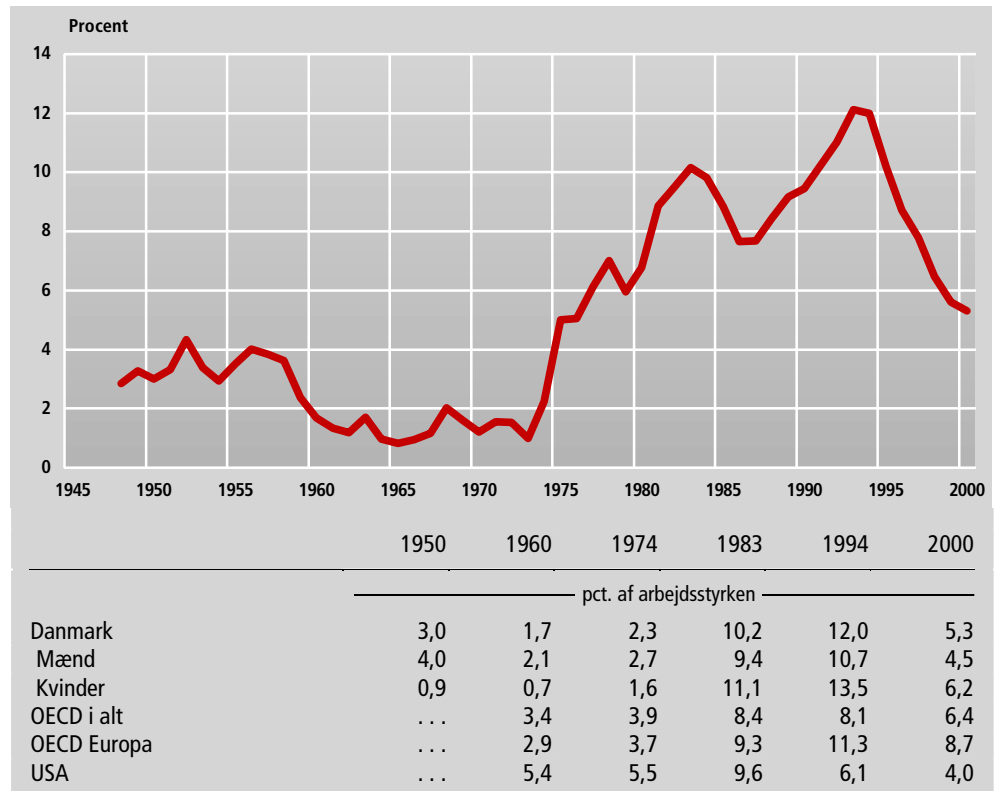
*Gæste-
arbejdere*

I løbet af 1960'erne vænnede danskerne sig til, at der var arbejde til alle – ja, endda mere end de selv kunne klare, hvorfor en del af arbejdet blev overladt til udenlandske gæstarbejdere. Efter den første oliekrise (1973-74) begyndte mere end 20 års stigning i ledigheden – kun i få år brydes denne tendens, bl.a. i 1979, hvor efterlønsordningen indføres, jf. figur 2.6 og 2.7, og under den korte højkonjunktur i midten af 1980'erne. Fra midten af 1990'erne har ledigheden været faldende og er i 2000 tilbage på niveauet fra midten af 1970'erne. Som det fremgår af figur 2.7 er der dog ud over ledige også et stort antal deltagere i forskellige arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger.

Arbejdsløse 1980

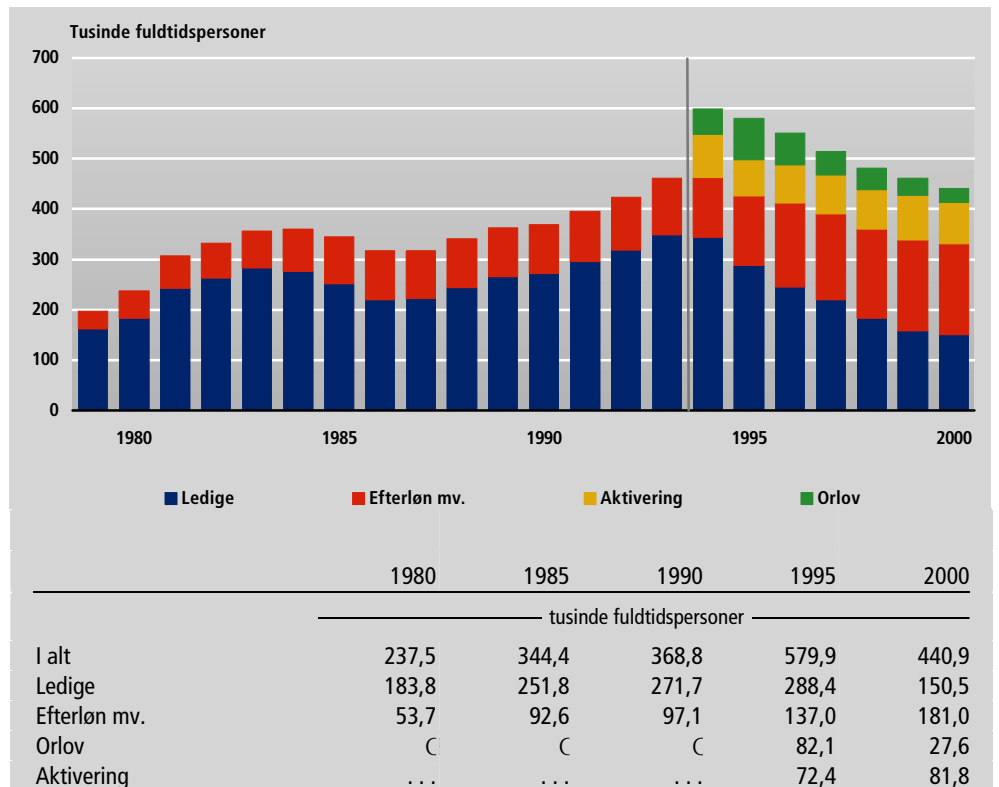
Figur 2.6 Ledighed

I dag er flere kvinder end mænd arbejdsløse

Den øgede ledighed har ramt mænd og kvinder forskelligt. I starten af 1970'erne var flere mænd end kvinder arbejdsløse; dette ændrede sig i slutningen af 1970'erne – i dag ligger ledighedsprocenten for kvinder næsten 2 procentpoint over mændenes. Stigningen i arbejdsløsheden, der begyndte i 1970'erne, er ikke et isoleret dansk fænomen, men gælder for stort set alle OECD-lande – mest udtalt i Europa.

Figur 2.7 Ledighed og arbejdsmarkedspolitiske foranstaltninger

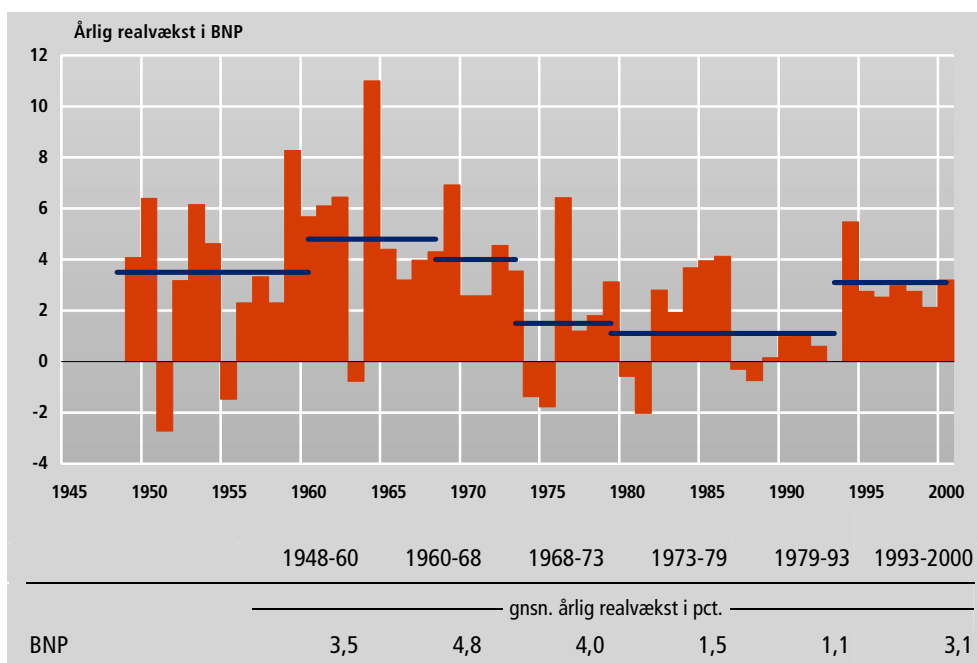
Anm. Også før 1994 findes forskellige aktiveringsordninger, men der er ingen systematisk opgørelse og afgrænsning i forhold til dagpengemodtagende ledige.

3 Produktion og erhvervsstruktur

Europa i ruiner Efter 2. verdenskrig lå store dele af Europa og Japan i bogstaveligste forstand i ruiner, mens USA's produktionsapparat var intakt.

Genopbygning Genopbygningen af den danske økonomi blev i nogen grad hæmmet af problemer med finansiering af underskud på betalingsbalancen. Det var derfor med jævne mellemrum nødvendigt at dæmpe aktivitetsniveauet via finanspolitiske indgreb. Fra slutningen af 1950'erne var *valutakonvertibiliteten* genindført for alle vestlige valutaer, dvs., at de frit kunne omveksles, og de internationale finansmarkeder var fuldt funktionsdygtige.

Figur 3.1 Økonomisk vækst

Højkonjunktur og afmatning I 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne oplevede Danmark et økonomisk opsving uden sidestykke. Opsvinget endte ret brat med oliekrisen i 1973-74, og den økonomiske vækst – målt som den årlige procentvise ændring i *bruttonationalproduktet* (BNP) i faste priser, dvs. den reale vækst – har siden været mere moderat.

Forskelle i vækstens styrke Den beskrevne tendens er fælles for OECD-landene, men vækstens styrke er forskellig fra land til land. Mest markant er forskellen på væksten i Japan og USA. I Japan har den været nærmest eksplosiv, imens USA's vækstrate har ligget i underkanten af det samlede OECD-gennemsnit.

Væksten i udenrigshandelen dobbelt så stor som i BNP De årlige reale BNP-vækstrater har siden 1960 været i størrelsesordenen 3,5 pct. for OECD-landene i gennemsnit. Væksten i den internationale handel har i samme periode været ca. dobbelt så stor, jf. tabel 3.1.

Tabel 3.1 Produktion og verdenshandel, udvalgte lande

	1948-60	1960-68	1968-73	1973-79	1979-93	1994-2000
	gnsn. årlig realvækst i pct.					
BNP						
Danmark	3,5	4,8	4,0	1,5	1,1	3,1
Sverige	...	4,4	3,8	1,8	1,3	3,2
Tyskland	...	4,0	4,9	2,4	2,7	1,8
Storbritannien	...	3,1	3,5	1,5	1,8	3,0
USA	...	4,8	3,5	3,0	2,6	4,0
Japan	...	9,9	8,6	3,5	3,4	1,3
EU	...	4,8	5,0	2,5	2,0	2,6
OECD i alt	...	5,7	5,1	3,2	2,7	3,2
Eksport af varer						
Danmark	9,8	6,9	6,4	3,5	4,1	5,9
Sverige	...	7,0	8,8	2,5	3,6	9,5
Tyskland	7,6	4,2	3,0	7,8
Storbritannien	...	4,4	6,9	4,3	3,0	7,1
USA	...	5,7	9,2	6,1	5,9	7,6
Japan	...	15,1	12,5	8,7	5,4	5,1
EU	...	8,6	9,6	5,2	4,2	7,8
OECD i alt	...	8,3	10,4	6,3	5,6	8,1
Import af varer						
Danmark	11,4	7,7	7,2	2,2	2,3	7,6
Sverige	...	6,1	6,0	2,7	2,3	8,5
Tyskland	11,7	5,0	3,4	7,3
Storbritannien	...	4,2	6,9	2,4	4,0	8,0
USA	...	8,2	6,2	4,1	5,5	11,2
Japan	...	13,6	15,4	3,8	3,2	5,6
OECD-Europa	...	9,8	11,0	3,7	4,1	7,9
OECD i alt	...	9,2	9,9	4,5	5,1	9,4

Øget international arbejdsdeling

I efterkrigstiden har der således været en ikke ubetydelig stigning i omfanget af den internationale arbejdsdeling – et ganske markant skift i forhold til udviklingen i mellemkrigstiden, hvor de fleste lande valgte at beskytte sig mod international konkurrence via høje toldmure mv.

Væk med handelshindringerne

Denne beskyttelsespolitik blev der gjort op med allerede i 1944, hvor de allierede på et møde i Bretton Woods fastlagde retningslinjerne for efterkrigstidens handels- og valutakurspolitik. I 1947 udmøntes retningslinjerne i den første GATT-aftale (General Agreement on Tariffs and Trade), som indledte afskaffelsen af diverse toldmure og kvantitative importrestriktioner. Arbejdet er endnu ikke afsluttet, men ved gentagne forhandlingsrunder er handelshindringerne væsentligt reduceret. World Trade Organization (WTO) har fra 1995 overtaget GATT's opgaver.

Danmarks udenrigshandel udgør ca. 30-35 pct af BNP

I efterkrigsårene har den danske eksport af varer og tjenesteydelser udgjort 30-35 pct. af BNP – dog mindre i de første år, hvor bl.a. valutarestriktioner lagde en dæmper på den internationale handelsaktivitet. At eksportens andel af BNP (målt i årets priser) er ret konstant, selv om realvæksten i eksporten har været ca. det dobbelte af BNP's, skyldes de relativt kraftige prisstigninger på tjenesteydelser – herunder offentlige tjenester, hvis andel af BNP tillige er vokset betydeligt i perioden.

Hvem handler vi med?

Danmarks vigtigste samhandels partnere er europæiske lande som Tyskland, Storbritannien og Sverige – altså lande, der geografisk og kulturelt ligger tæt på Danmark.

Alt næsten ved det gamle

Sådan har det været i hele efterkrigstiden, som det også fremgår af tabel 3.2. Den mest markante ændring i samhandelsmønstret er, at den relative betydning af eksporten til Storbritannien er aftaget, hvilket især forklares af den mindskede relative betydning af eksporten af landbrugsvarer. Endvidere har den danske eksport til Japan fået et vist omfang i løbet af det seneste halve århundrede.

Tabel 3.2 Danmarks vigtigste samhandelspartnere

	1948	1960	1970	1980	1990	2000
	årets priser i mia. kr.					
Eksport i alt	3,2	12,9	33,3	124,3	295,7	565,7
Eksport af varer i alt	2,8	10,4	25,3	97,3	226,6	410,1
	pct. af BNP					
Eksport i alt	18,2	31,4	27,2	32,2	35,8	43,0
Eksport af varer i alt	15,8	25,2	20,7	25,2	27,5	31,2
	vareeksport i pct. af samlet vareeksport					
EU-lande i alt	66,1	69,8	64,9	67,5	67,8	65,9
Tyskland	1,8	21,6	13,4	19,5	19,5	18,9
Storbritannien	30,4	26,6	18,9	14,3	10,4	10,0
Sverige	7,5	9,0	16,9	12,5	13,0	12,8
Nederlandene	2,2	1,9	2,3	3,9	4,7	5,0
Øvrige EU-lande	24,2	10,7	13,3	17,4	20,1	19,2
Andre lande i alt	33,9	30,2	35,1	32,5	32,2	34,1
USA	5,4	6,8	7,7	4,5	4,9	5,9
Japan	0,0	0,3	0,8	1,8	3,3	3,6
Øvrige lande	28,5	23,1	26,5	26,3	24,0	24,5
	årets priser i mia. kr.					
Import i alt	3,9	13,9	36,8	128,6	253,8	488,4
Import af varer i alt	3,5	12,5	33,1	111,4	203,2	364,9
	pct. af BNP					
Import i alt	22,1	33,7	30,1	33,3	30,8	37,1
Import af varer i alt	19,9	30,4	27,1	28,9	24,6	27,7
	vareimport i pct. af samlet vareimport					
EU-lande i alt	57,0	67,5	69,6	68,3	67,2	69,7
Tyskland	3,8	22,8	19,4	19,2	22,3	21,3
Storbritannien	26,0	14,6	13,9	12,1	7,7	8,6
Sverige	6,6	9,5	15,9	12,8	11,5	12,4
Nederlandene	2,4	6,4	4,0	7,1	5,8	7,4
Øvrige EU-lande	18,3	14,2	16,5	17,2	20,0	20,1
Andre lande i alt	43,0	32,5	30,4	31,7	32,8	30,3
USA	14,4	9,8	7,4	6,4	6,3	4,1
Japan	0,0	0,8	1,8	2,3	4,4	1,5
Øvrige lande	28,5	21,8	21,2	23,0	22,0	24,7

Anm. EU-lande inkluderer de nuværende 15 lande i hele perioden.

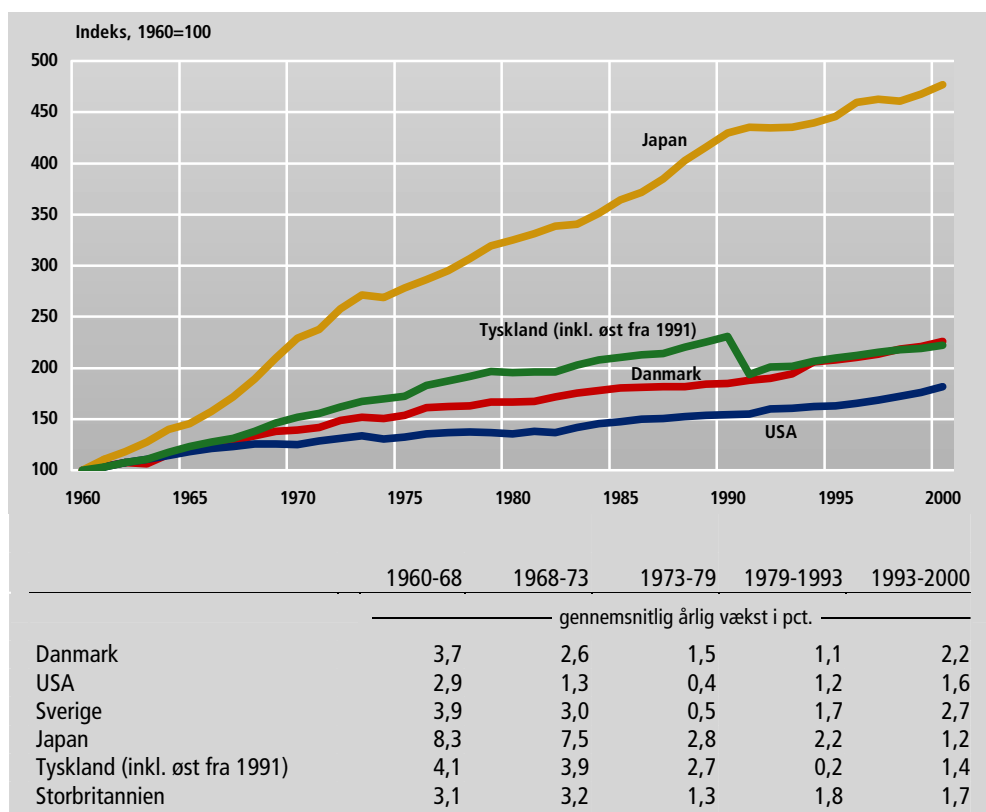
Europæiske markedsdannelse Danmarks tilknytning til de europæiske markeder er siden 1960 formaliseret via medlemskabet af to europæiske markedsdannelse.

EFTA ... Den europæiske frihandelssammenslutning (EFTA: European Free Trade Association) omfattede fra starten i 1960 bl.a. Danmark, Storbritannien og Sverige. Frihandelsaftalen dækkede primært industrivarer, idet tolden på industrivarer blev afskaffet imellem medlemslandene, mens todsatser over for tredjelande frit kunne fastsættes af de enkelte medlemslande.

... og EF I 1973 blev Danmark, sammen med Storbritannien og Irland, medlem af De Europæiske Fællesskaber (EF). EF (fra 1. jan. 1994 EU, Den Europæiske Union) har fælles todsatser over for tredjelande og medlemskabet indebærer, at næsten alle danske varer og tjenesteydelser, efter en overgangsperiode frem til 1978, fik toldfri adgang til de væsentligste europæiske markeder. Medlemskabet af EF medførte endvidere en kraftig stigning i afsætningspriserne på landbrugsvarer – en fordel for et land som Danmark, der er nettoeksportør af landbrugsprodukter.

Vækst og produktivitet Væksten i BNP, jf. tabel 3.1, er naturligvis påvirket af udviklingen i beskæftigelsen. Hvis man korrigerer for dette forhold, får man et udtryk for arbejdskraftens produktivitet (værditilvækst i faste priser pr. beskæftiget). Alle OECD-landene har siden 1960 øget deres produktivitet, men tempoet har unægtelig været meget forskelligt fra land til land, jf. figur 3.2.

Figur 3.2 Produktivitetsudviklingen i udvalgte lande

Svag produktivetsudvikling i USA

Mest markant er forskellen mellem udviklingen i USA og de øvrige lande, hvor især den japanske produktivetsudvikling har været af nærmest eksplosiv karakter. Den fordel USA havde i forhold til de fleste lande ved afslutningen af 2. verdenskrig, er i vidt omfang indhentet via forskelle i produktivetsudviklingen.

Beregninger påvirket af ændret erhvervsstruktur

Det skal bemærkes, at landenes beregnede produktivetsudviklinger er påvirket af ændringer i erhvervsstrukturen. Dette forklarer delvis den ret svage udvikling i Danmark, idet erhvervet *offentlige tjenester*, hvor produktivetsudviklingen alene af beregningstekniske årsager vil være beskednen, er vokset mere i Danmark end i de fleste andre lande.

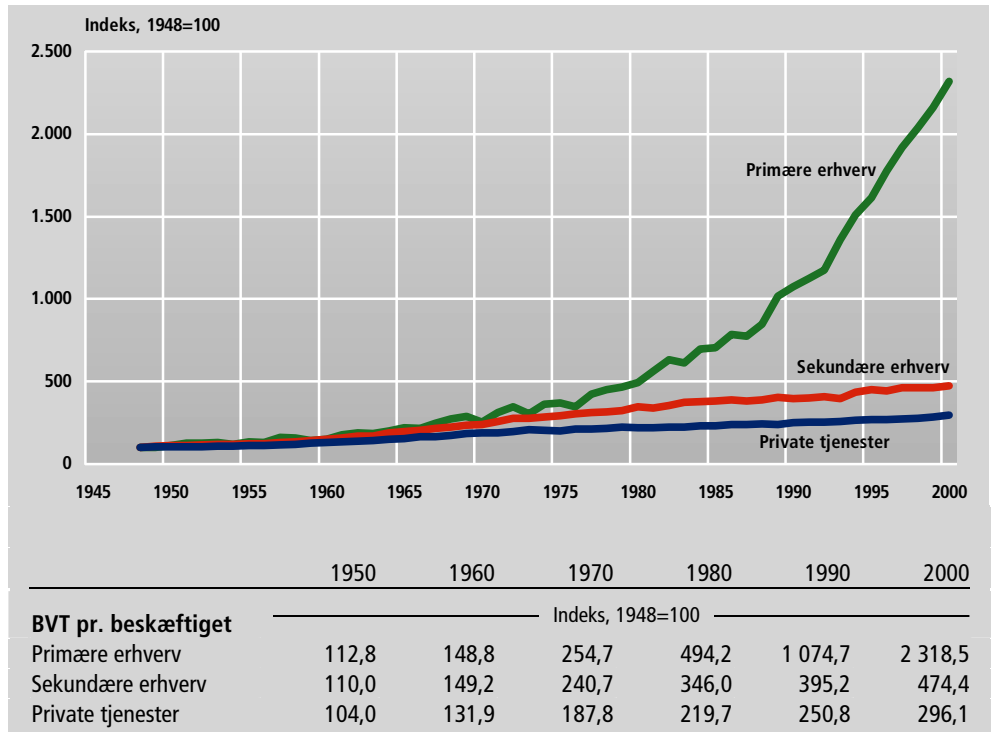

Landbrug 1953

Hvor kommer væksten i produktiviteten fra?

Kilderne til produktivitetsvæksten skal hovedsagelig findes i de primære (landbrug mv.) og sekundære (industri, byggeri mv.) erhverv. En beskæftiget inden for fx landbrug producerer i dag mere end 20 gange så meget som i 1948, mens beskæftigede inden for de sekundære erhverv producerer næsten fem gange så meget. I de tertiære (tjenesteydende) erhverv har udviklingen været mere afdæmpet.

Figur 3.3 Produktivitetsudviklingen i hovederhvervsgrupper

Udviklingen i timeproduktiviteten har været kraftigere

Da faldet i normalarbejdstiden og længere ferieperiode bevirker, at den faktiske arbejdsindsats pr. beskæftiget målt i timer er aftaget (jf. kapitel 2), har væksten i timeproduktiviteten været endnu kraftigere end figur 3.3 giver indtryk af.

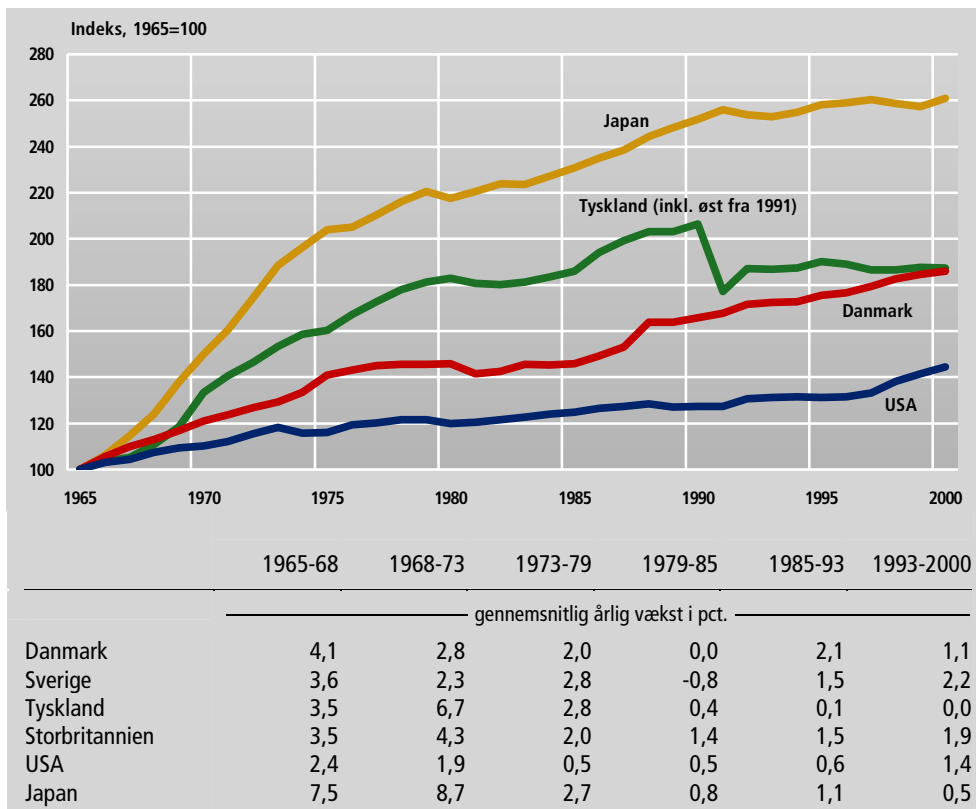

Fiskere 1972

Sammenlignes figur 3.4 med figur 3.2 kan man se, at produktivitetstigningerne i vidt omfang afspejles i reallønnen på lang sigt. Reallønnen udtrykker stigningen i lønnens købekraft, når den almindelige prisudvikling er trukket fra.

Vækst i realløn Udviklingen i reallønnen varierer betydeligt fra land til land. Reallønnen er her beregnet som lønsum pr. beskæftiget korrigeret for inflation.

Figur 3.4 Realløn pr. beskæftiget i udvalgte lande, 1965-2000

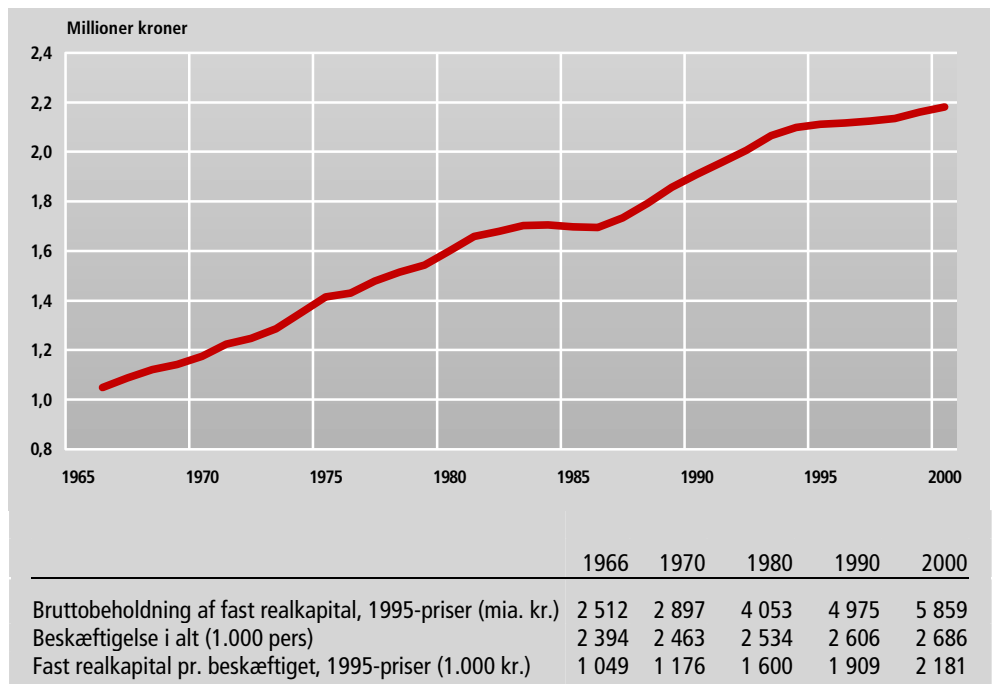
Anm. Tyskland omfatter kun Vesttyskland før 1991.

Sparekasse 1961

Især Japan og Vesttyskland har i 1960'erne og 1970'erne haft en imponerende økonomisk udvikling. Der har i et vist omfang været tale om en indhentning og genopbygning af tabt produktionsapparat efter 2. verdenskrig. I 1980'erne og 1990'erne har både Tyskland og Japan haft moderat reallønsudvikling.

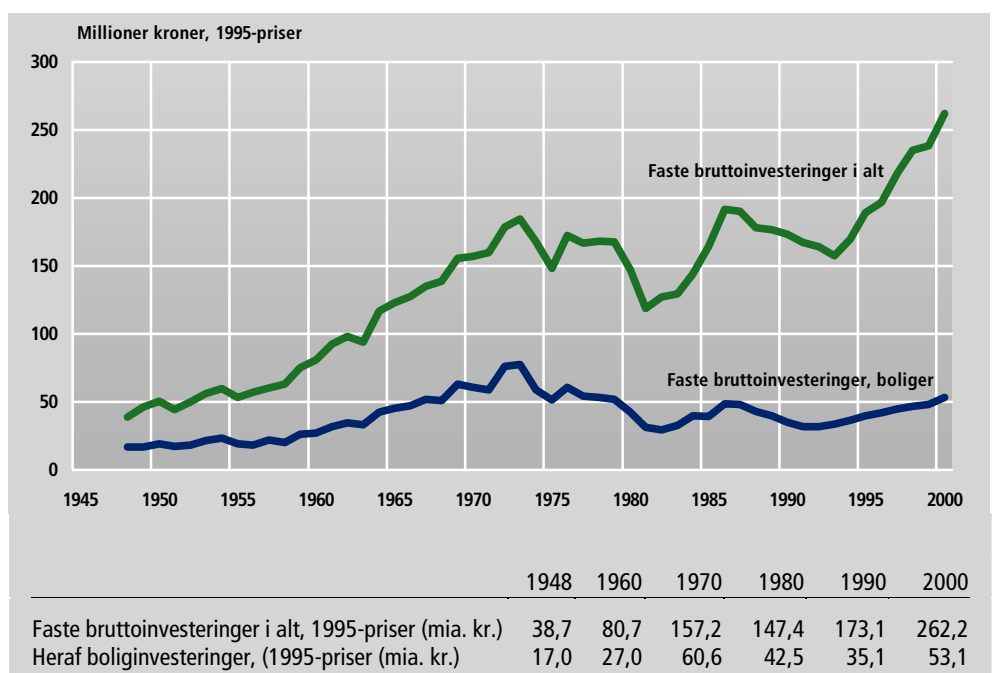
Figur 3.5 Fast realkapital pr. beskæftiget

Realkapital og værditilvækst

Væksten i produktionen pr. beskæftiget er ikke alene udtryk for, at arbejdskraften har ydet en mere intensiv indsats og er bedre uddannet, men skal også ses i sammenhæng med udviklingen i realkapitalen, dvs. maskiner, transportmidler, bygninger mv., som anvendes i produktionsprocessen. Fra 1966 til 2000 er mængden af realkapital pr. beskæftiget (målt i 1995-priser) mere end fordoblet jf. figur 3.5.

Figur 3.6 Bruttoinvesteringer i faste priser

Investeringer Stigningen i *kapitalintensiteten* skal ses i sammenhæng med udviklingen i de faste bruttoinvesteringer, dvs. den del af produktionsresultatet, der afsættes til køb af maskiner, transportmidler og bygninger mv. Investeringssomfanget er vokset betragteligt, men udviser også store årlige udsving, hvilket skyldes, at investeringsbeslutninger er særlig følsomme over for forventningerne til den generelle økonomiske udvikling.

Boliger I 1950'erne og 1960'erne steg boliginvesteringerne kraftigt, og en betydelig forbedring af boligstandarden blev opnået. Efter den første oliekrise i 1973/74 er boliginvesteringerne faldet betydeligt. Øvrige investeringsarter, som transportmidler og maskiner mv., er fortsat steget kraftigt under konjunkturopsvingene, og boligbyggeriet udgør nu en væsentligt lavere andel af den samlede investeringsaktivitet.

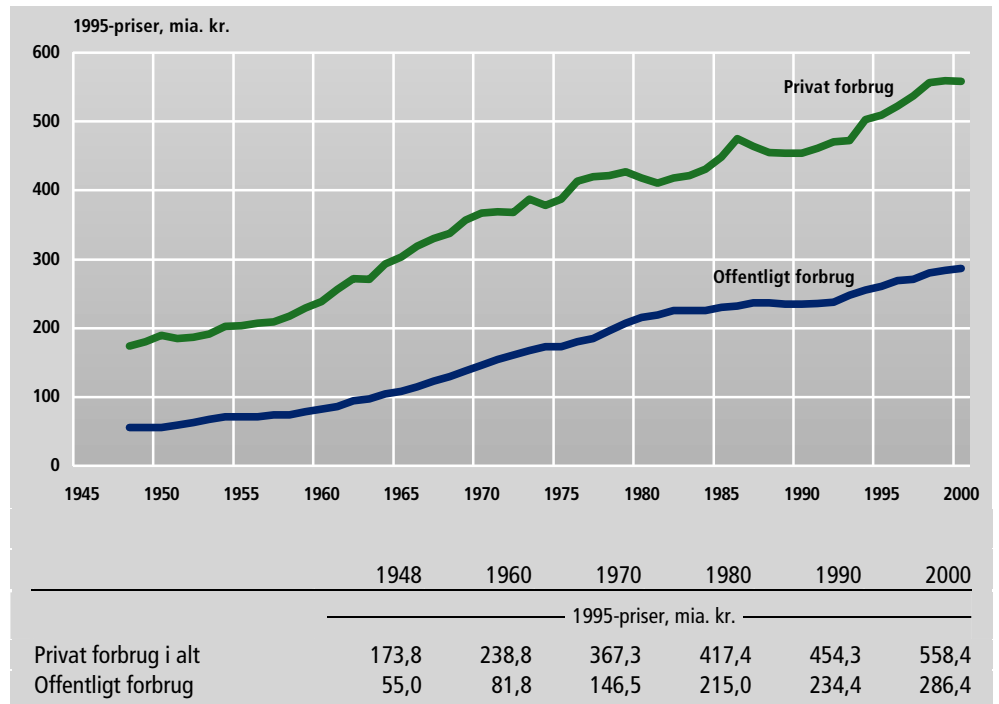
Baggård 1961

4 Forbrug og levevilkår

Vækst i det offentlige forbrug

De seneste 50 års vækst i produktionen er i vidt omfang anvendt til forøgelse af det offentlige forbrug, som (målt realt) næsten er femdoblet i perioden 1948-2000, jf. figur 4.1.

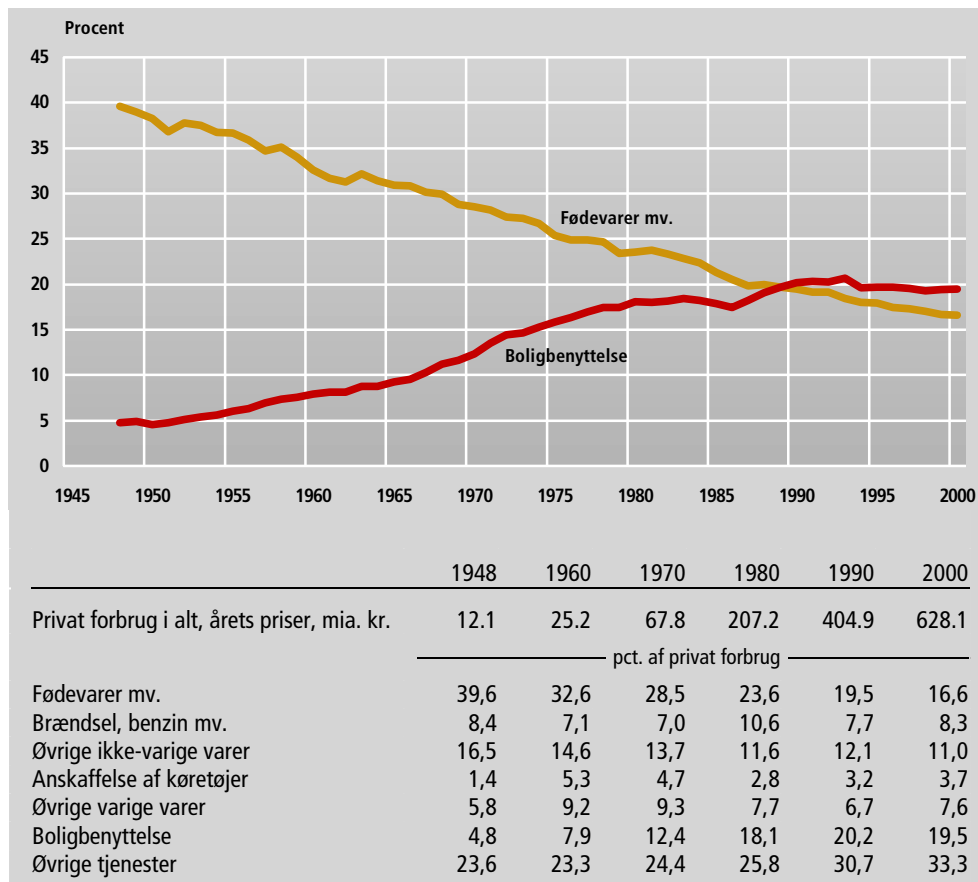
Figur 4.1 Offentligt og privat forbrug

Computer 1986

Privat forbrug Væksten i det private forbrug skyldes bl.a. en betragtelig forøgelse af danskernes boligforbrug: I dag udgør forbruget af boligydelse ca. 20 pct. af det samlede private forbrug, mens det kun udgjorde ca. 5 pct. i 1948. I samme periode er den andel af husholdningskronerne, der anvendes til køb af fødevarer mv., faldet tilsvarende, jf. figur 4.2. Denne udvikling skal dog også ses i lyset af, at prisstigningerne har været kraftigere for boligydelse end for fødevarer mv.

Figur 4.2 Privat forbrug af fødevarer mv. og boligbenyttelse

Flere bor alene Væksten i boligforbruget afspejler sig i boligernes kvalitet. Stort set alle husstande har i dag centralvarme og eget bad, hvilket i 1955 kun gjaldt ca. en tredjedel af husstandene. I 1955 boede der i gennemsnit mere end tre personer i en bolighusstand, hvilket nu er reduceret til lidt mere end to personer - et forhold, der især skyldes, at langt flere i dag bor alene i egen bolig, jf. tabel 4.1.

Tabel 4.1 Boligforhold

	1955	1960	1980	1990	2000
Antal bolighusstande (tusinder)	1 373	1 797	2 000	2 229	2 383
Gnsn. antal beboere pr. bolighusstand	3,13	2,69	2,47	2,25	2,19
	pct. af antal boliger				
Antal beboere					
1 person	14,7	23,7	27,9	33,5	36,3
2 personer	27,0	29,5	31,6	33,0	33,4
3 personer	21,5	18,5	16,1	15,1	12,9
4 personer	18,8	16,7	16,5	13,4	12,0
5 personer eller derover	17,9	11,6	7,9	5,0	5,4
Boligart					
Enfamiliehuse	45,1	49,5	57,7	58,6	59,6
Flerfamiliehuse, lejligheder mv.	54,9	50,5	42,3	41,4	40,4
Installationsforhold					
Centralvarme	34,3	84,0	91,3	94,9	98,4
Eget bad	36,1	71,3	84,0	89,7	94,1

I eget hus Stigningen i antal boliger på ca. 74 pct. siden 1955 skyldes især en tilvækst i antallet af enfamiliehuse, der i dag er den hyppigste boligform.

Tabel 4.2 Forbruget af udvalgte varer og tjenesteydelser

	1945	1960	1970	1980	1990	2000
	antal pr. person					
Personbiler	0,01	0,09	0,22	0,27	0,31	0,35
Folke- og skolebibliotekernes bogudlån	3,5	4,5	11,1	22,7	22,3	18,7 ¹
Tilskuere til teaterforestillinger	0,15	0,29	0,45	0,44
Solgte biografbilletter	11,6	9,6	4,9	3,0	1,9	2,0
Fjernsynslicenser	...	0,08	0,27	0,36	0,38	0,42
Aviser	...	0,35	0,36	0,37	0,35	0,28
Spiritus (liter)	1,9	1,5	2,9	3,8	3,2	2,7
Vin (liter)	2,0	3,1	5,9	14,0	21,3	30,9
Øl (liter)	51,1	71,6	108,3	131,8	127,4	104,7
Cigaretter	287	1 090	1 316	1 371	1 310	1 322

¹ 1999

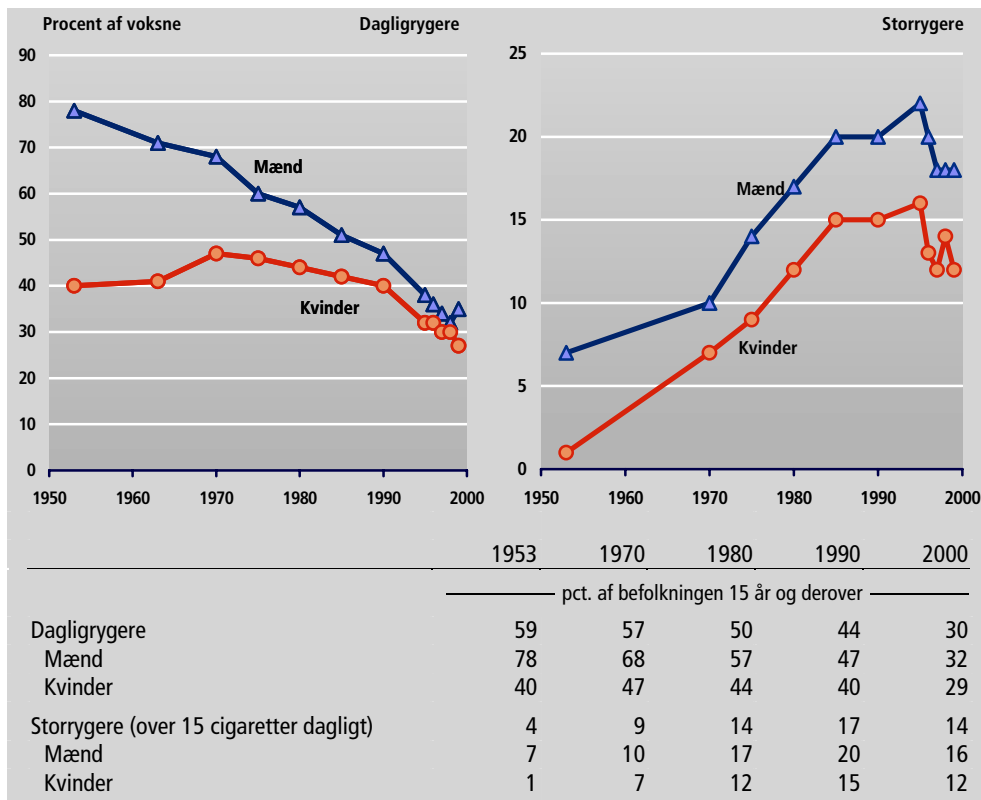
Mere kultur Danskernes forbrug af diverse kulturelle tilbud er ligeledes vokset eksplosivt. Især væksten i hjemlige aktiviteter som fjernsynsforbrug og bogudlån er iøjnefaldende, hvorimod der sælges væsentligt færre biografbilletter end tidligere.

Alkohol og rygning Danskernes forbrug af alkoholiske drikkevarer er vokset stærkt. Mest markant er udviklingen i forbruget af vin, der i de senere år har fortrængt øl og spiritus. Også tobaksforbruget er steget. På trods af at antallet af daglige rygeres andel af den voksne befolkning næsten er halveret siden 1970, var forbruget af cigaretter i 2000 højere end 30 år tidligere. Det skyldes bl.a., at antallet af storrygere har været stigende og først i de senere år er gået lidt tilbage, jf. figur 4.3.

Fjernsyn 1951

Figur 4.3 Rygere

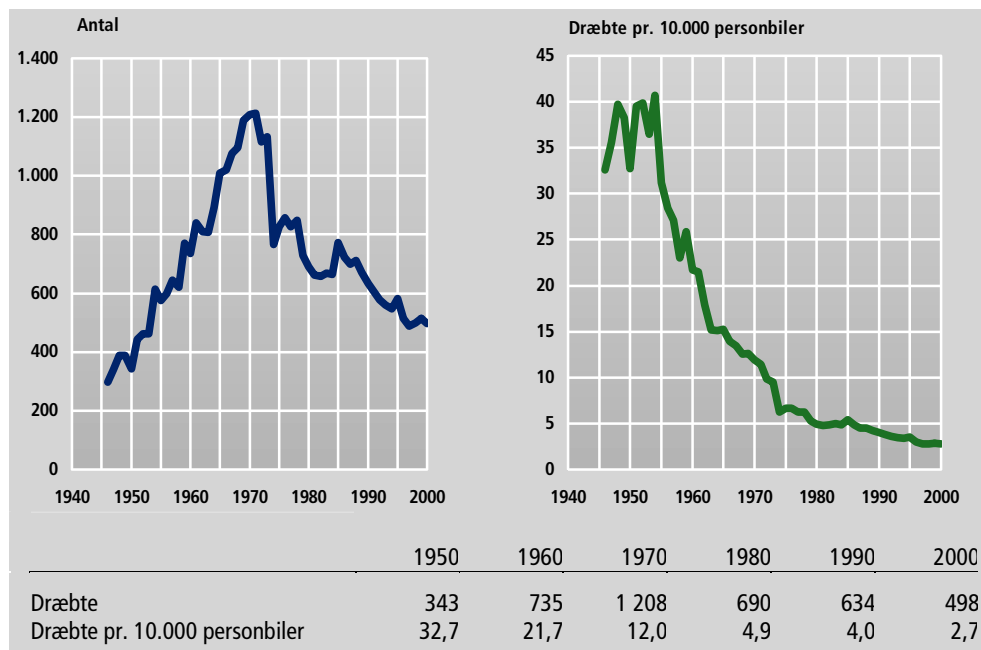
Bil til næsten alle...

Efterkrigstidens velstandsstigning afspejler sig også i den kraftige vækst i antal personbiler. I 1946 var der kun ca. 90.000 personbiler i Danmark, hvilket er vokset til ca. 1,8 mio. i 2000 – svarende til at gennemsnitligt mere end hver tredje dansker i dag har egen bil, jf. tabel 4.2.

...gav alvorlige bivirkninger

Den kraftige stigning i antallet af personbiler har medført et stort antal trafikdræbte. Antallet af dræbte blev firedoblet fra 1946 til 1971. Siden er det vha. forskellige tiltag lykkedes at nedbringe antallet af dræbte til ca. 500 personer årligt. Bl.a. blev der indført generelle hastighedsbegrænsninger i forbindelse med oliekrisen i 1973/74 og i 1976 blev brug af sikkerhedssele i biler og brug af styrthjelm på knallerter og motorcykler gjort obligatorisk.

Figur 4.4 Dræbte i trafikken

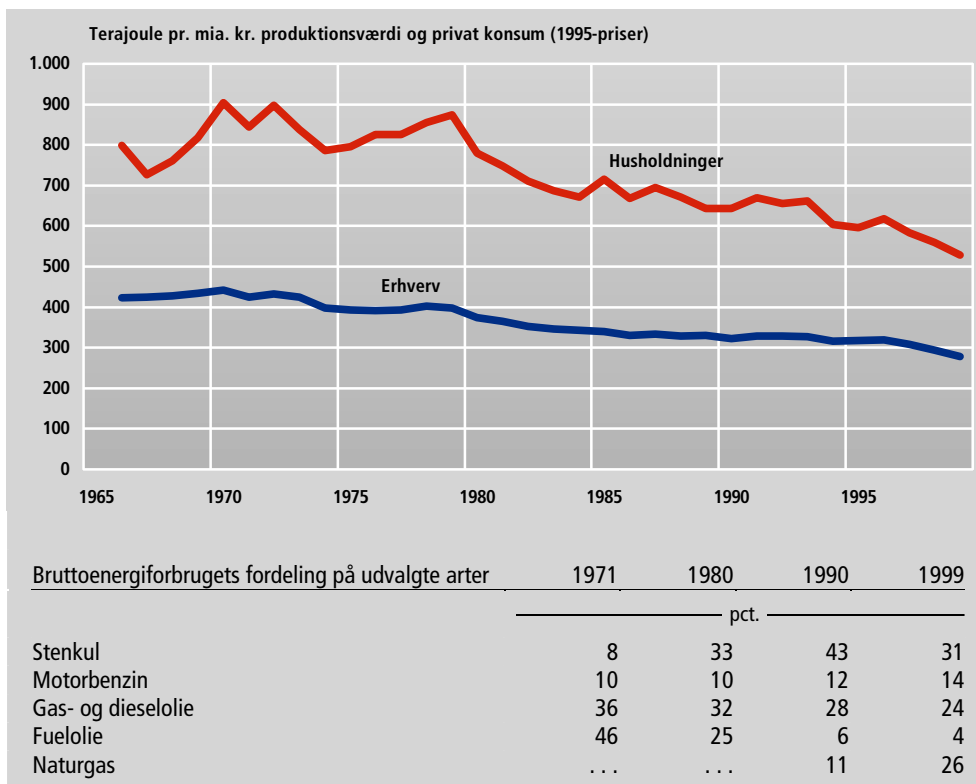
*Aktivitet og forurening
går hånd i hånd*

Økonomisk aktivitet er normalt ledsaget af en række affaldsprodukter, der forurener omgivelserne. En væsentlig del af denne miljøpåvirkning stammer fra forbruget af energi, hvor tendensen i de seneste 25 år har været at anvende mindre energi ved udførelse af samme mængde aktivitet, dvs. faldende *energiintensitet*, jf. figur 4.5.

*Prisstigninger
påvirker energi-
sammensætningen*

De kraftige prisstigninger på råolie i starten af 1970'erne har tilskyndet stærkt til denne formindskelse af energiintensiteten, hvilket bl.a. illustreres af udviklingen i energiarternes anvendelse: Siden 1971 er der sket en markant omlægning af energiforbruget fra oliebaserede produkter til stenkul, på trods af at det hører til de mindre miljøvenlige energiarter.

Figur 4.5 Energiintensitet i erhverv og husholdninger

Skovtur 1957

*Naturgas
i Danmark*

I kølvandet på olieprisstigningerne i 1970'erne har kul i stort omfang erstattet olie i kraftvarmeproduktionen, og i løbet af 1980'erne blev både kul og olie i stigende grad erstattet af naturgas. Det skyldes, at der samtidigt blev iværksat en omfattende efterforsknings- og anlægsaktivitet med henblik på udvinding af energikilder på dansk territorium. Der er opbygget et landsdækkende naturgasnet og etableret olieborerplatforme i Nordsøen. Det har givet en stigende indenlandsk energiproduktion, og Danmark blev i slutningen af 1990'erne selvforsynende med energi.

*Hvornår er
miljøet i fare?*

Statistisk måling af miljøets tilstand er vanskelig, bl.a. fordi kriterierne for, hvornår "miljøet er i fare" – typisk konkretiseret i form af diverse grænseværdier – ikke er veldefineret.

Tabel 4.3 Udvalgte miljøindikatorer

	1976	1979	1984	1986	1993	1998
	———— tusinde tons ————					
Udslip fra energianvendelse						
Kuldioxid, CO ₂	58 600	65 800	57 688	61 490	58 295	59 725
Svovldioxid, SO ₂	457	484	322	285	161	64
Kvælstofoxider, NO _x	241	282	282	314	271	217
<i>Heraf udslip fra vejtrafik</i>						
Kuldioxid, CO ₂	7 812	8 631	9 177	11 346
Svovldioxid, SO ₂	10	7	2	5
Kvælstofoxider, NO _x	83	93	89	53
Kulilte, CO	554	513	451	348
Kulbrinter, HC	80	85	79	51
Partikler	4	5	5	5
Salg af pesticider						
I alt	10,5	9,0	6,2	4,3
Plantebeskyttelse	8,0	6,6	4,8	4,0
Træbeskyttelse	2,4	2,3	1,3	0,3
	———— Dobson enheder ————					
Ozonlagets tykkelse over Danmark	...	356	343	341	316	338

*Svaret er
ikke entydigt*

Miljøindikatorerne i tabel 4.3 beskriver udviklingen på udvalgte områder, men giver ikke noget entydigt svar på, om miljøtilstanden som helhed er forbedret eller forværret i de senere år: Det er fx ikke klart, hvordan et fald i pesticidanvendelsen skal vægtes i forhold til ozonlagets tykkelse.

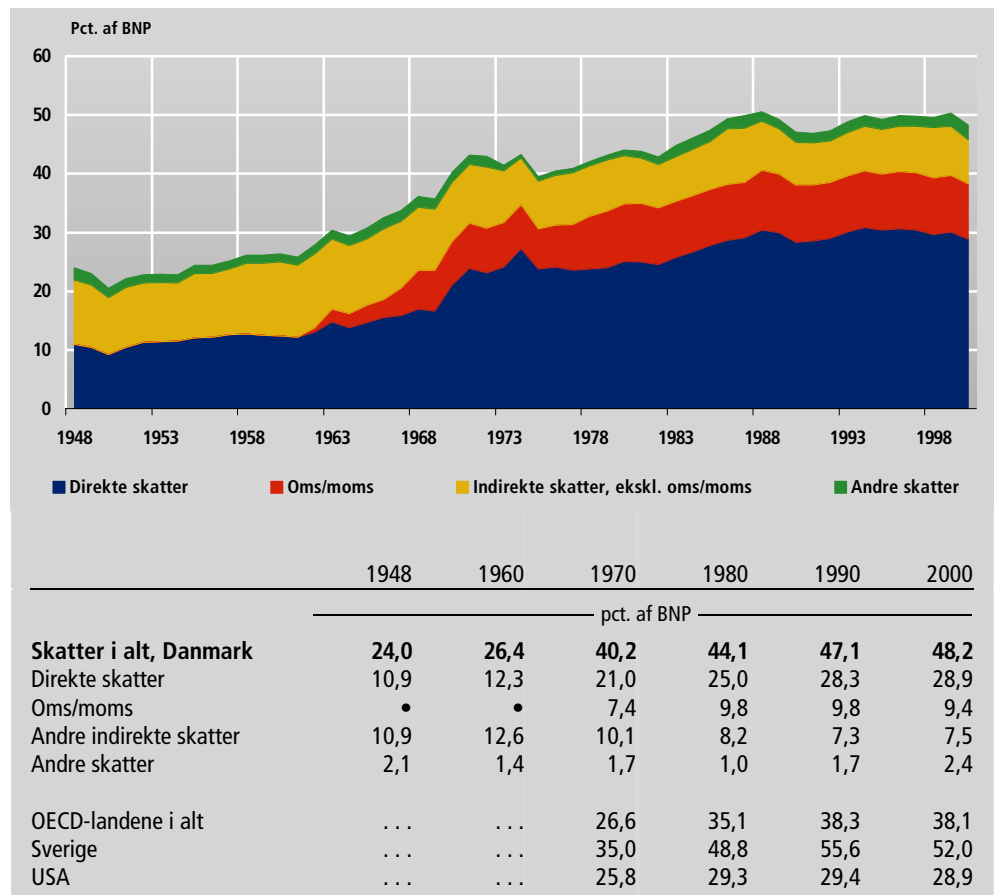

Boreplatform 1984

5 Finansiering og omfordeling

Fordobling af skattetrykket Behovet for finansiering af efterkrigstidens velfærdsstat har medført en fordobling af skattetrykket fra 1948 til midten af 1980'erne – i figur 5.1 vist som det samlede skatteprovenu målt i forhold til bruttonationalproduktet (BNP), der i dag er på næsten 50 procent.

Figur 5.1 Skattetrykkets fordeling på skattearter

Anm. Tallene refererer til det traditionelle skattetryk opgjort efter OECD's principper. Tal vedr. OECD, Sverige og USA vedrører 1965, 1980, 1990 og 1998.

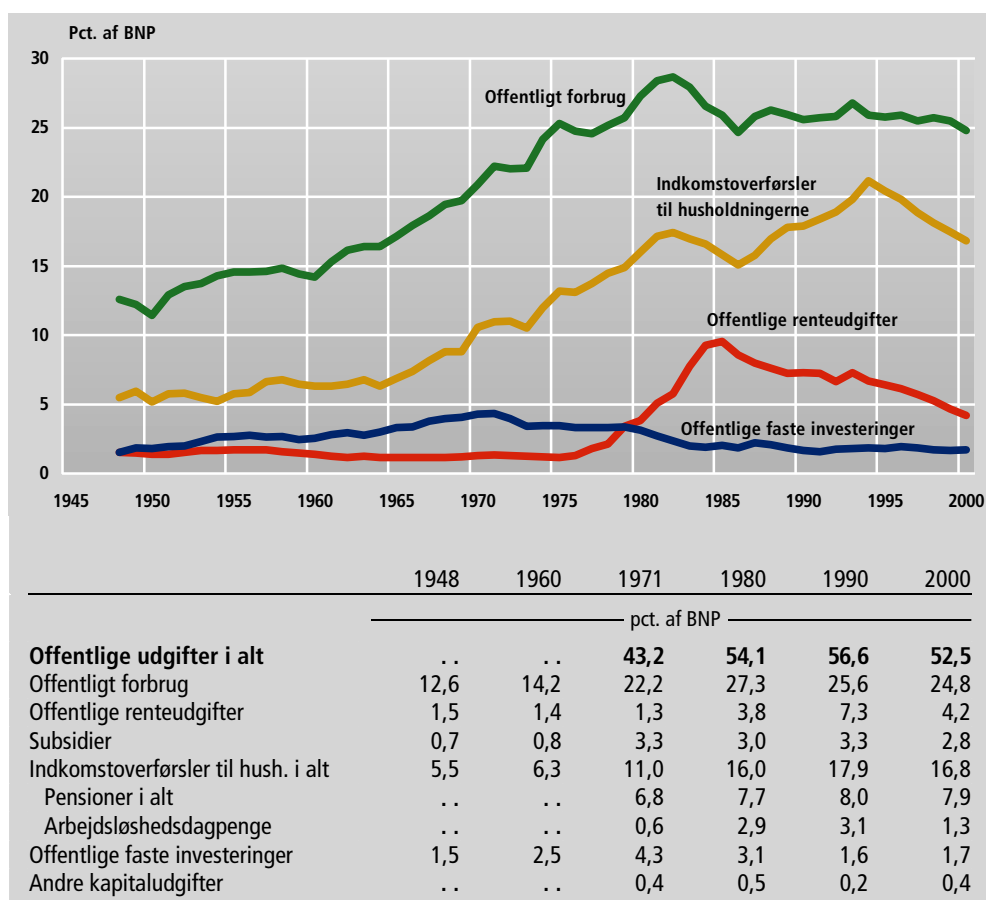
Direkte skatter dominerer I den danske skattestruktur er de direkte skatters (primært indkomstskatternes) andel af det samlede skatteprovenu iøjnefaldende – igennem hele perioden har andelen næsten uafbrudt været voksende. I årene omkring 1970 er stigningen i de direkte skatter særlig markant, hvilket skal ses i lyset af kildeskattens indførelse.

Moms mv. Resten af skatteprovenuet stammer hovedsagelig fra de generelle omsætningsafgifter (oms/moms) og diverse punktafgifter, hvor sidstnævnte typisk er "giftskatter" (på tobak, spiritus mv.) og registreringsafgift på motorkøretøjer.

Skattetrykket er højt i Danmark Sammenlignet med udlandet har Danmark ubetinget et af de højeste skattetryk overheadet – kun Sverige har et skattetryk på samme niveau. Tendensen har dog, gennemsnitlig set, været den samme i alle OECD-landene: Skattetrykket er mærkbart forøget i efterkrigstiden.

Offentligt forbrug ... Som belyst i kapitel 2 har beskæftigelsesvæksten i den offentlige sektor været langt større end for andre erhvervshovedgrupper, hvilket afspejles i udviklingen i det offentlige forbrug, der er vokset fra at udgøre ca. 10 pct. af BNP i 1948 til ca. 25 pct. i dag.

Figur 5.2 Offentlige udgifter

... er bl.a. hospitalsbehandling, forsvar, mv. Udgifterne til offentligt forbrug anvendes til produktion af offentlige goder, der stilles til rådighed for borgerne gratis, eller for et symbolsk beløb. Det drejer sig fx om hospitalsophold, undervisning, forsvar og retsvæsen. Fra begyndelsen af 1980'erne er væksten i det offentlige forbrug dæmpet. Efter en reduktion har det offentlige forbrug holdt sig stabilt på ca. 25 pct. af BNP i de seneste 15 år.

Offentlige investeringer Det offentliges investeringsaktivitet blev forøget i 1950'erne og 1960'erne, hvor velfærdsstaten blev kraftigt udbygget. Siden er investeringerne blevet dæmpet og har i de sidste 20 år stort set holdt sig under 2 pct. af BNP.

Omfordeling Skatteprovenuet anvendes via finanspolitikken som instrument for omfordeling af samfundets indkomster. De sociale indkomstoverførsler til husholdningerne er øget betragteligt, bl.a. som følge af udbygningen af det offentlige forsørgelsessystem i form af generel folkepension og stigende udgifter til arbejdsløshedsunderstøttelse - sidstnævnte især i de ca. 20 år efter oliekrisen i 1973, hvor ledighedsniveauet har været næsten støt stigende. Overførsler til husholdningerne nåede i 1994 over 20 pct. af BNP. Siden har der været et relativt fald, men på trods af at ledigheden i 2000 er faldet ned til det niveau, den havde i midten af 1970'erne, er overførselsindkomsterne fortsat markant højere end for 30 år siden.

Øgede renteudgifter Siden slutningen af 1970'erne er det offentliges renteudgifter ligeledes steget betragteligt - fra et par procent af BNP til næsten 10 pct. i 1985 og ca. 4 pct. i dag - hvilket skyldes, at der i lange perioder har været underskud på de offentlige finanser.

Fra balance til underskud på de offentlige finanser

Frem til slutningen af 1970'erne blev de offentlige udgifter stort set dækket af skatteindtægterne, hvilket ændrede sig ganske drastisk i løbet af 1980'erne – dog afbrudt af overskud på de offentlige finanser i årene 1986-88 og igen i perioden 1996-2000. Underskuddene på de offentlige finanser blev hovedsagelig finansieret ved intensiv udstedelse af statsobligationer.

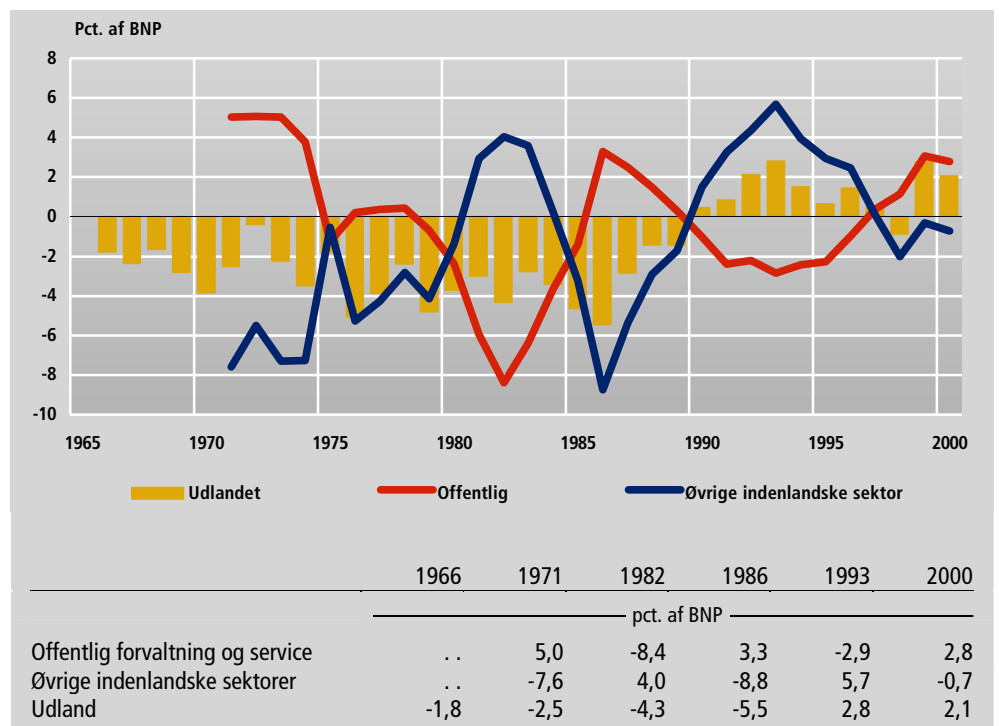
Underskud på betalingsbalancen ...

Underskuddene på de offentlige finanser finansieres i vidt omfang ved lånoptagelse i de øvrige indenlandske sektorer (selskabs- og husholdningssektoren), hvilket kan ses som de modgående bevægelser i kurverne i figur 5.3. Det sker dog kun delvist, idet en del af landets samlede forbrug og investeringer i det meste af efterkrigstiden er finansieret via udenlandske midler. Først fra 1990 brydes denne tendens for alvor, dvs. der bliver overskud på betalingsbalancens løbende poster, jf. fordringserhvervelsen over for udlandet i figur 5.3.

... skyldes først udviklingen i varehandelen ...

Baggrunden for underskuddet på betalingsbalancen helt frem til 1980'erne er først og fremmest underskuddet på *handelsbalancen*, dvs. at importen af varer har oversteget eksporten – især i de første efterkrigsår og i 1960'erne og 1970'erne. I 1950'erne var mulighederne for udenlandsk lånoptagelse ret begrænsede, og derfor kunne underskud på betalingsbalancen kun forekomme i beskedent omfang.

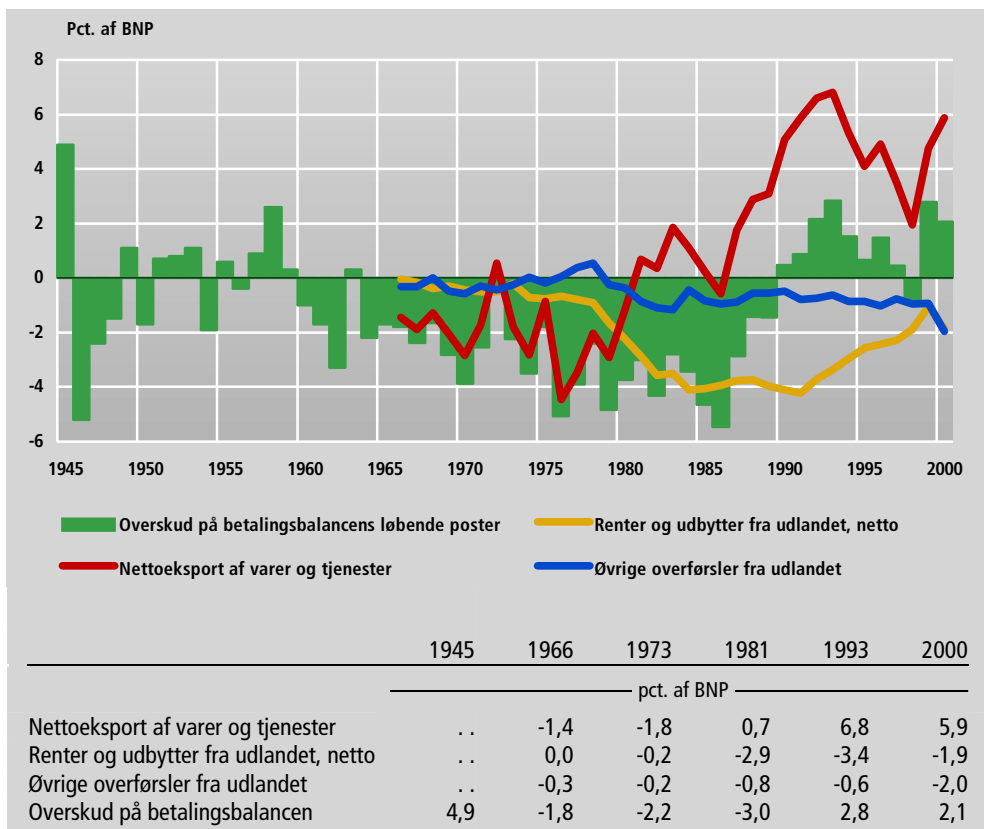
Figur 5.3 Fordringserhvervelse, netto

Anm. Fordringserhvervelsen, netto udtrykker, hvor meget en sektors opsparing overstiger dens investeringer. Hvis fordringserhvervelsen er positiv erhverver sektoren fordringer, netto, på de øvrige sektorer - dog er tallene for udlandet opgjort med modsat fortegn. For udlandet er fordringserhvervelsen, netto begrebsmæssigt det samme som saldoen på betalingsbalancens løbende poster.

... senere især renteudgifter

Underskud på betalingsbalancen medfører gældsstiftelse over for udlandet, hvis forrentning i sagens natur skal finansieres af indtægter i fremmed valuta. Denne rentebyrde er vokset støt fra 1960'erne og frem til 1991. I 1990'erne har både internationalt rentefald og den efterhånden reducerede udlandsgæld lettet rentebyrden.

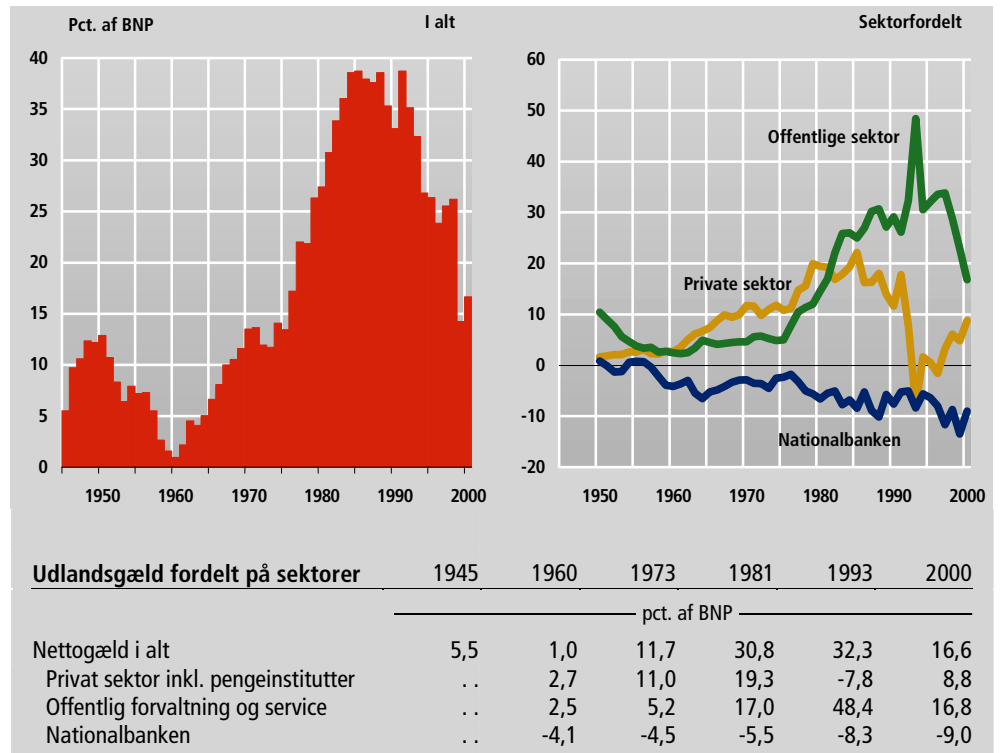
Figur 5.4 **Betalingsbalancen**

Københavns Fondsbørs 1977

Udlandsgæld på ca. 30 pct. af BNP

De mange års kroniske underskud på betalingsbalancen afspejles i udlandsgældens størrelse, der i midten af 1980'erne nåede næsten 40 pct. af BNP. Siden er gælden reduceret betydeligt og nærmer sig i 2000 niveauet før den første oliekrise.

Figur 5.5 Danmarks nettogæld til udlandet

Anm. Negative tal er udtryk for at sektoren har nettotilgodehavende i udlandet.

Det offentlige er en stor låntager på de internationale markeder

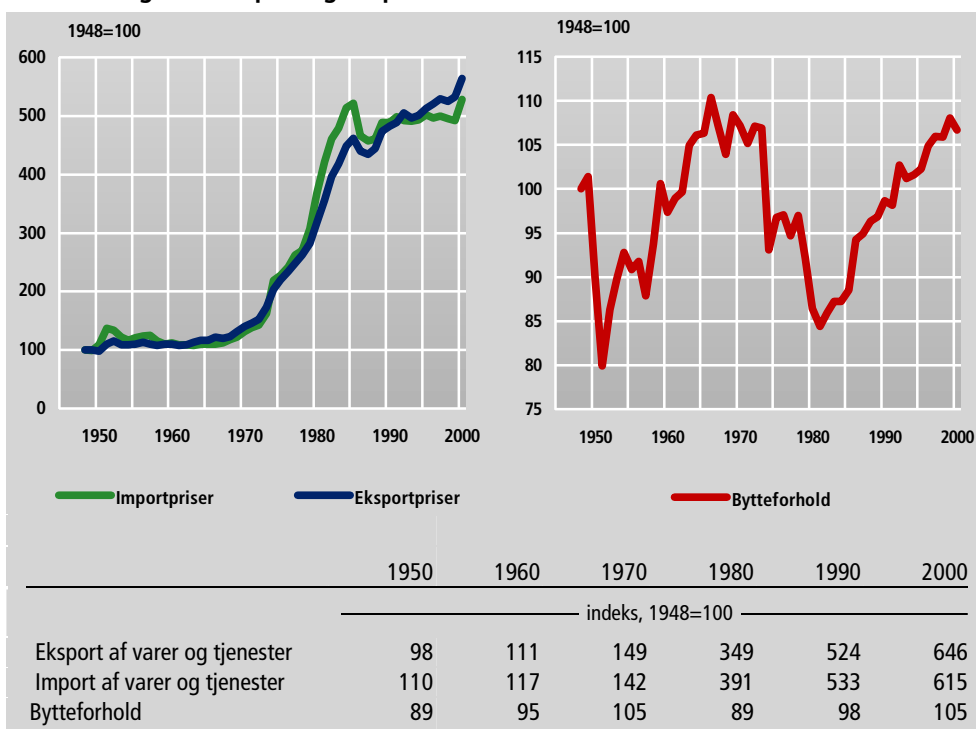
Lån fra udlandet er i stort omfang optaget af det offentlige. I perioder, hvor rentespændet over for udlandet har været beskedent og/eller der har været uro på valutamarkedet, har det offentlige andel af udlandsgælden været stigende i forhold til den private sektors. Nationalbanken har nettotilgodehavender overfor udlandet pga. behovet for at opretholde en valutareserve.

6 Prisudvikling

Bytteforholdet

Betalingsbalanceudviklingen skal bl.a. ses i lyset af udviklingen i priserne på import og eksport. Et samlet mål for denne prisudvikling fås ved at beregne *bytteforholdet i udenrigshandelen*, dvs. eksportprisudviklingen i forhold til importprisudviklingen. En stigning i bytteforholdet er udtryk for, at eksportpriserne i gennemsnit er steget mere end importpriserne (eller faldet mindre).

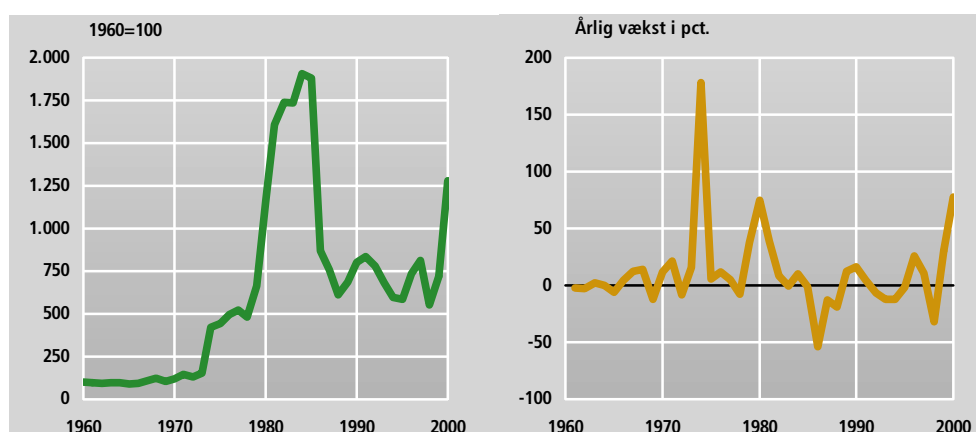
Figur 6.1 Prisudviklingen for import og eksport af varer

Oliekriserne

I 1970'erne og 1980'erne var det især prisudviklingen på olie, der slog igennem på importprisindekset. Først de to oliekriseer: 1973-74, hvor priserne næsten tredobles, og 1979-80, hvor priserne fordobles. I 1986 indtræder en "omvendt oliekrise", hvor oliepriserne falder ca. 50 pct. I 1999 begyndte endnu en kraftig stigning i energi-priserne, men de har dog ikke nået helt samme højder som i begyndelsen af 1980'erne.

Figur 6.2 Olieprisudviklingen (i danske kroner)

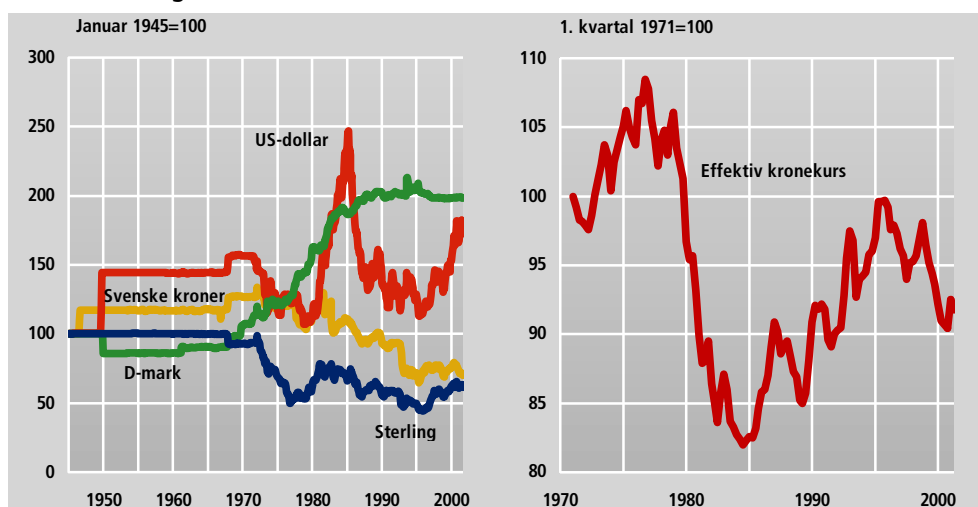

Dollarmangel En vigtig forudsætning for smidig gennemførelse af internationale handelstransaktioner manglede ved 2. verdenskrigs afslutning: Valutaerne var ikke konvertible, dvs. de kunne ikke frit omveksles. Den eneste valuta, alle lande var villige til at modtage, var dollaren – men det var begrænset, hvad et sønderbombet Europa kunne eksportere til USA. Der opstod derfor overefterspørgsel efter dollar – eller som det er blevet kaldt: dollarmangel.

Marshall-hjælpen USA afhjalp delvis denne dollarmangel ved i 1948 at påbegynde Marshall-hjælpen, der tillige var en hjælp til genopbygningen af Europa. For USA var sidegevinsten, at landets eksportører fik afsætningsmuligheder på et købedygtigt europæisk marked.

Den Europæiske Betalingsunion I 1950 oprettes Den Europæiske Betalingsunion (*European Payment Union, EPU*), der fungerede som *clearingbank* for betalingstransaktioner mellem de europæiske lande – en praktisk foranstaltning, når valutaerne ikke var konvertible.

Figur 6.3 Valutakurser og effektiv kronekurs

Stabile valutakurser

Først i 1958 var valutaforholdene så normaliserede, at EPU kunne nedlægges. Herefter indledtes en relativ lang periode, hvor valutaernes værdi var knyttet til guld, som stort set hele Vesteuropa havde deponeret store mængder af i USA. Så længe landene havde tillid til, at fordringer i dollar kunne konverteres til guld, var dette ensbetydende med stabile kursrelationer, og dollaren havde samtidig status af reservevaluta.

Børsmæglere 1971

Dollaren går fra guld

I begyndelsen af 1970'erne brød systemet imidlertid sammen, da USA suspenderede dollarens guldindløselighed. Efter et kortvarigt genoplivningsforsøg "gik dollaren definitivt fra guld" i 1973, hvorefter dollaren flød over for de øvrige valutaer.

Slangesamarbejdet og EMS'en

I Europa indledte en række lande, herunder Danmark, "slangesamarbejdet" med henblik på stabilisering af valutakursrelationerne. Ankeret i "slangesamarbejdet" blev D-marken, som det også var tilfældet i dets afløser fra 1979, EMS'en (European Monetary System).

Valutakurserne er afgørende for udviklingen i bytteforholdet

Som det fremgår af figur 6.3, varierede den danske kronkurs betydeligt, efter at dollaren gik fra guld; især den kraftige forringelse af kronens værdi over for D-marken er iøjnefaldende. Et samlet udtryk for konsekvenserne af valutakurs-udviklingen for bytteforholdet fås ved at vægte valutaerne i henhold til deres betydning for den danske udenrigshandel og dermed beregne den *effektive kronkurs*. Udviklingen i denne kronkurs er vist i figur 6.3 – en stigning i den effektive kronkurs er udtryk for, at den danske krones internationale værdi er forøget. En sammenligning med bytteforholdet i figur 6.1 viser tydeligt valutakurs-udviklingens betydning for bytteforholdet i udenrigshandelen.

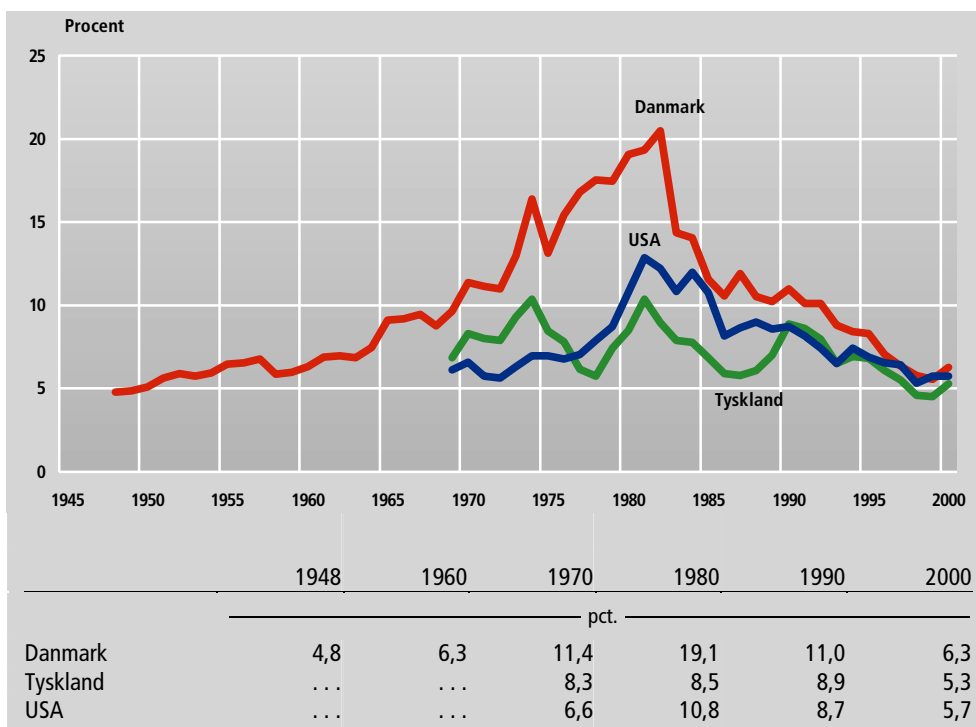
Renteudviklingen styres af...

I perioden 1948-82 har den *lange rente*, dvs. renten på fordringer (fx obligationer) med en løbetid på 10-30 år, været næsten uafbrudt stigende, og niveauet har periodevis ligget væsentligt over udlandets.

... valutakurspolitikken

Dette til tider ret betydelige rentespænd over for udlandet, især i 1970'erne og begyndelsen af 80'erne, skal ses i sammenhæng med de gentagne *devalueringer*, dvs. nedskrivninger af kronens værdi, ikke mindst over for D-marken. Ved stadige forventninger om fremtidige devalueringer, som bestyrkes af periodens kroniske underskud på betalingsbalancen, var et højt renteniveau stort set den eneste måde, hvorpå udenlandsk kapital kunne lokkes til Danmark. Fra slutningen af 1982 og frem satse Danmark på fastkurspolitikken, hvorefter der indledtes en periode med væsentlig reduktion af rentespændet, jf. figur 6.4.

Figur 6.4 Lang rente i Danmark, Tyskland og USA

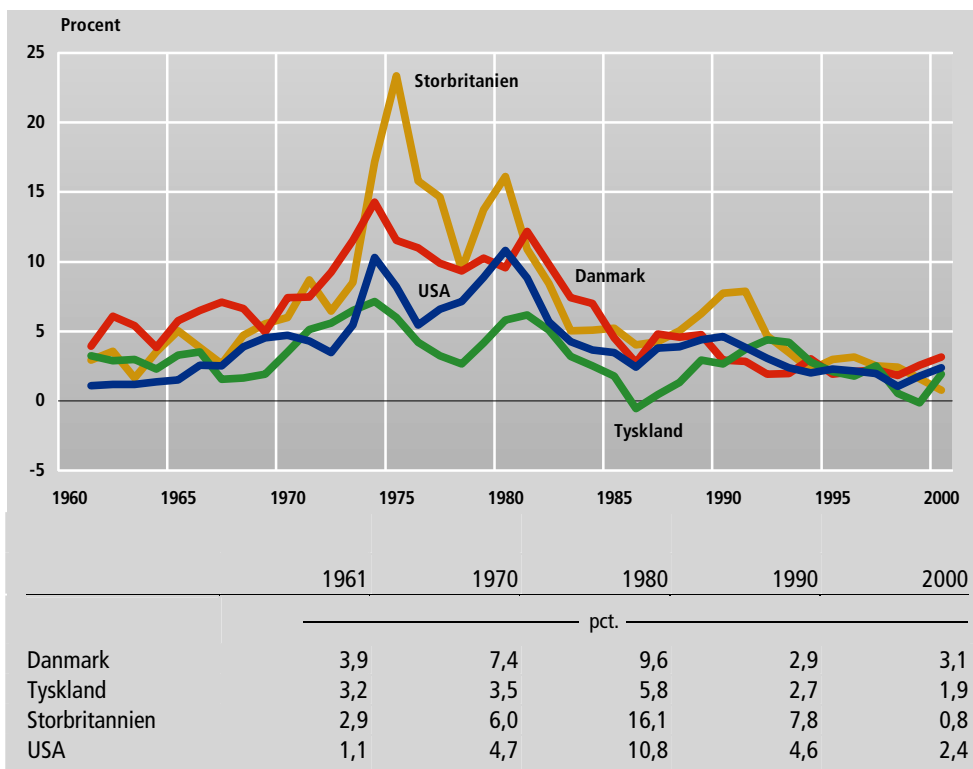

ØMU

Fra 1. januar 1999 blev valutakurserne i det europæiske valutasamarbejde uigenkaldeligt fastlåst for de daværende 11 EU-lande, der kunne og ville deltage i den økonomiske og monetære unions tredje fase (ØMU'en). Euroen blev formelt indført som

afregningsvaluta. Grækenland opfyldte ikke kriterierne for deltagelse i første omgang, men i 2000 blev det besluttet, at Grækenland deltager fra 2001. Danmark valgte ved folkeafstemning i 2000 ikke at deltage. Storbritannien og Sverige står foreløbigt udenfor, men har til forskel fra Danmark "flydende" valutakurser. Danmark deltager i et fortsat fastkurssamarbejde over for euroen.

Figur 6.5 Årlig stigning i forbrugerpriserne (inflation)

Anm. OECD's deflatorer for privat konsum.

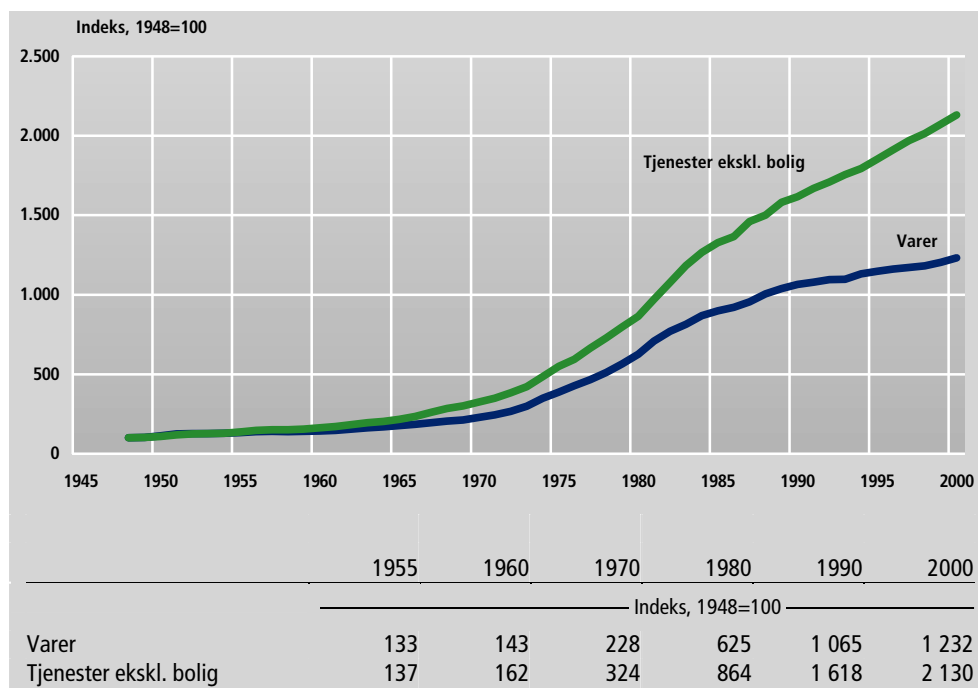
Fra høj til lav inflation

Den nominelle rentes niveau er nært knyttet til den generelle prisudvikling (inflationen). Siden 1960 har den danske inflation ligget en hel del over inflationen i flere lande – en udvikling, som dog er vendt i de seneste år. Siden midten af 1980'erne er der blevet stigende ensartethed i landenes inflationsrater, jf. figur 6.5.

Torvedag i Odense 1947

Figur 6.6 Forbrugerpriser på varer og tjenesteydelser

Priser på tjenesteydelser er steget mest

Det generelle prisniveau er i dag ca. 16 gange højere end i 1948. Der er dog stor forskel på prisudviklingen inden for forskellige områder. Generelt er priserne på varer steget mindre end priserne på tjenesteydelser. Det skyldes bl.a., at varerne i højere grad har indgået i den internationale arbejdsdeling gennem udenrigshandlen. Hvor varernes priser i dag er ca. 12 gange så høje som i 1948 er priserne på tjenesteydelserne blevet mere end 21 gange så høje.

Tidstavle 1945-2001

	Udenrigsøkonomi	Valutariske forhold	Folketingsvalg	Politik/Regering	Statsminister
1945	- 2. verdenskrig afsluttes	- IMF oprettes, guld og egen valuta indbetales til fælles fond	- 30. oktober	- Samlingsregering - Venstre (38 mandater)	- (Erik Scavenius) - Wilhelm Buhl - Knud Kristensen
1946					
1947	- Første GATT-aftale etableres (Geneve-runden) - Leveringsstop for landbrugsvarer til England		- 28. oktober	- Socialdemokratiet (57)	- Hans Hedtoft
1948	- Annecy-runden (GATT) - OEEC oprettes	- Marshall-hjælpen indledes			
1949	- Danmark tilslutter sig NATO - OEEC beslutter, at 50 pct. af de kvantitative restriktioner på privat import skal fjernes - Tyskland deles i øst og vest - COMECON oprettes	- Sterling og kronen devalueres med 30½ pct. over for dollar			
1950	- Korea-krigen indledes	- Den europæiske betalingsunion (EPU) etableres	- 5. september	- Venstre (32), Konservative (27)	- Erik Eriksen
1951	- Torquay-runden (GATT)				
1952	- Nordisk Råd oprettes - Den Europæiske Kul- og Stålungion etableres				
1953			- 21. april	- Venstre(33), Konservative(26) - 5. juni, Ny grundlov - Valgretsaldere ned sættes fra 25 til 23 år	- Erik Eriksen
			- 22. september	- Socialdemokratiet (74)	- Hans Hedtoft
1954					
1955	- Warszawa-forsvarspagten underskrives			- Socialdemokratiet (74)	- H.C. Hansen
1956	- Geneve-runden (GATT) - Suez-krisen - Opstand i Ungarn				
1957	- Rom-traktaten underskrives		- 14. maj	- Socialdemokratiet (70), Radikale Venstre (14), Retsforbundet (9)	- H.C. Hansen
1958	- EF etableres (Frankrig, Vesttyskland, Italien, Holland, Belgien og Luxembourg)	- Den europæiske betalingsunion (EPU) nedlægges - Valutakonvertibilitet indført for næsten alle vestlige valutaer			
1959					

Arbejdsmarked	Skatte- og afgiftspolitik	Penge- og kapitalmarked	I øvrigt	
- Uro på arbejdsmarkedet dæmpes ved tildeling af ekstraordinært dyrtidstillæg		- Seddelombytning og ekstraordinær formueopgørelse		1945
	- Lov om "engangsskat"	- Statens deltagelse i finansiering af boligbyggeri øges i medfør af "Byggestøtteloven"	- Hjemmestyre på Færøerne indføres - Aldersgrænse for modtagelse af aldersrente hæves fra 60 til 65 år	1946
- Typografstrejke i 4 måneder				1947
			- Rationering af gas, hvede- og rugbrød, gryn og tobak ophæves - Dansk Tipstjeneste oprettes	1948
			- Rationering af skotøj, uldvarer, flæsk, te, kakao mv. ophæves - De sidste tyske flygtninge forlader Danmark	1949
- Feriegodtgørelsen forøges fra 4 til 4½ pct.		- Første diskontoforhøjelse siden 1939	- Rationering af ris, chokolade og udenlandsk brændsel mv. ophæves	1950
		- Aftale om, at pengeforsyningen ikke kan udvides og, at valutaunderskud skal modsvares af nedgang i pengeforsyningen		1951
- Ferieperioden forlænges til 3 uger med feriegodtgørelse på 6½ pct. - Fællesrådet for Tjenestemand- og Funktionærorganisationer (FTF) oprettes			- Rationering af kaffe ophæves - Ungdommens Uddannelsesfond oprettes	1952
			- De sidste rationeringsordninger afskaffes	1953
		- Begrænsninger i pengeinstitutternes udlån indføres		1954
			- Monopoltilsynet oprettes	1955
- Ny lærlingelov, hvorefter det kræves, at lærlinge følger undervisning på teknisk skole, vedtages			- Folkepension, hvor den mindste del udbetales til alle uanset indtægt, indføres (65-67 årige)	1956
	- Nye gunstige afskrivningsregler indføres		- Finanspolitisk stramning med henblik på bedring af valutastillingen	1957
- Den ugentlige arbejdstid nedsættes fra 48 til 45 timer		- Finansieringsinstitut for industri og håndværk etableres	- Kornordning (priser på brødkorn forhøjes mv.) - Ny skolelov med realksamen indføres	1958
			- Minimalpriser på hjemmemarkedet for mejeriprodukter indføres	1959

	Udenrigsøkonomi	Valutariske forhold	Folketingsvalg	Politik/Regering	Statsminister
1960	- EFTA, oprettes (Danmark, Norge, Sverige, Østrig, Schweiz, England, Portugal) - Dillon-runden indledes (GATT) - OPEC oprettes		- 15. november	- Socialdemokratiet (76)	- Viggo Kampmann - Viggo Kampmann
1961	- Dillon runden afsluttes (GATT) - OECD afløser OEEC			- Valgretsaldere nedsættes fra 23 til 21 år	
1962				- Socialdemokratiet (76), Radikale Venstre (11)	- Jens Otto Krag
1963				- Ved folkeafstemning forkastes forslag til nye Jordlove	
1964	- Kennedy-runden indledes (GATT)		- 22. september	- Socialdemokratiet (76)	- Jens Otto Krag
1965					
1966	- De sidste toldskrænker indenfor EFTA er fjernet		- 22. november	- Socialdemokratiet (69)	- Jens Otto Krag
1967	- Kennedy-runden afsluttes (GATT)				
1968	- Opstand i Tjekkoslaviet		- 23. januar	- Radikale Venstre (27), Konservative (37), Venstre (34)	- Hilmar Baunsgaard
1969		- Valutakrise medfører stor forringelse af Danmarks internationale likviditet			
1970		- IMF udvides med special drawing rights, SDR ("papirguld")		- Kommunalreformen reducerer antallet af kommuner og amter kraftigt	
1971		- Dollaren "går fra guldet" - Smithsonian aftalen	- 21. september	- Socialdemokratiet (70) - Valgretsaldere nedsættes fra 21 til 20 år	- Jens Otto Krag
1972	- Midlertidig særtold indføres	- "Slangesamarbejdet" etableres		- Folkeafstemning vedr. optagelse i EF (63,3 pct. ja-stemmer)	- Anker Jørgensen
1973	- EF udvides med Danmark, England og Irland - Tokyo-runden indledes (GATT) - USA trækker sig ud af Vietnamkrigen		- 4. december	- Venstre (22)	- Poul Hartling
1974	- Det Internationale Energiagentur (IEA) oprettes				

Arbejdsmarked	Skatte- og afgiftspolitik	Penge- og kapitalmarked	I øvrigt	
		- Dansk Landbrugs Realkredit etableres	- Revalideringslov vedtages - Adgangen til sygekasserne åbnes for alle - Den første atommarch.	1960
		- Skibskreditordning etableres		1961
	- Omsætningsafgift i engrosledet (omsen) på 9 pct. indføres		- Det økonomiske Råd oprettes - Strøget i København bliver gågade	1962
- Skatter og afgifter fjernes fra reguleringspristallet			- Omfattende indkomstpolitisk indgreb ("helhedsløsningen")	1963
- Arbejdsmarkedets tillægspension (ATP) indføres				1964
	- Omsen hæves til 12½ pct.	- Aftale mellem Nationalbanken og pengeinstitutterne om deponering af en del af indlånsstigningen		1965
- Den ugentlige arbejdstid nedsættes til 44 timer			- Indkomstuafhængig boligsikring indføres - P-piller frigives til salg på recept - Højere Forberedelseseksamen etableres	1966
- Finansiering af arbejdsløshedsunderstøttelsen ændres, så staten overtager den marginale risiko	- Omsen erstattes af Moms på 10 pct. (3. juli)			1967
- Den ugentlige arbejdstid nedsættes til 42½ time	- Momssats hæves til 12½ pct. (1. april) - Fradrag for betalte indkomst- og formueskatter afskaffes		- CPR-numre indføres.	1968
- Det offentlige overtager arbejdsformidlingen og ledighedskontrol				1969
- Den ugentlige arbejdstid nedsættes til 41¾ time	- Momssats hæves til 15 pct. (29. juni) - Kildeskat indføres	- Realkreditreform med opdeling efter låneformål og ejendomskategori mv.	- Folkepensionens grundbeløb udbetales til alle over 66 år uanset indtægt - Statens Uddannelsesstøtte afløser Ungdommens Uddannelsesfond - Ny Lillebæltsbro indvies	1970
- Ferieperioden forlænges til 4 uger med feriegodtgørelse på 9½ pct.	- Særligt folkepensionsbidrag indføres (henlægges i Den sociale Pensionsfond)	- "Udlånsloft" indføres - Pengeinstitutternes Beta-lingsformidlingscenter (PBC) oprettes		1971
- Lønmodtagernes Garantifond (LG) oprettes	- Amtskommunal indkomstskat indføres		- Lov om miljøbeskyttelse vedtages	1972
- Ligeløn for mænd og kvinder for samme arbejde indføres på LO/DA området - Omfattende konflikt på arbejdsmarkedet		- Pengeinstitutternes renteaftale ophæves	- Offentlig sygesikring erstatter sygekasserne - Lov om "fri abort" vedtages - Generelle fartbegrænsninger indføres.	1973
- Den ugentlige arbejdstid nedsættes til 40 timer		- Ny bank- og sparekasselov ligestiller banker og sparekasser	- Tvungen opsparing - Markedsføringslov vedtages	1974

	Udenrigsøkonomi	Valutariske forhold	Folketingsvalg	Politik/Regering	Statsminister
1975			- 9. januar	- Socialdemokratiet (53)	- Anker Jørgensen
1976					
1977			- 15. februar	- Socialdemokratiet (65)	- Anker Jørgensen
1978	- Told mellem Danmark og de øvrige EF-lande er afskaffet			- Socialdemokratiet (65), Venstre (21) - Valgretsaldere nedsættes fra 20 til 18 år	- Anker Jørgensen
1979	- Tokyo-runden afsluttes (GATT)	- EMS-samarbejdet afløser "slange-samarbejdet"	- 23. oktober	- Socialdemokratiet (68) - Valg til Europa-parlamentet	- Anker Jørgensen
1980					
1981	- EF udvides med Grækenland		- 8. december	- Socialdemokratiet (59)	- Anker Jørgensen
1982	- Grønland udmeldes af EF			- Konservative (26), Venstre (20), Centrum-Dem. (15), Kristeligt Folkeparti (4).	- Poul Schlüter
1983	- OPEC-enighed om fastholdelse af oliepriser bryder sammen				
1984		- Grækenland indtræder i EMS'en	- 10. januar	- Konservative (42), Venstre (22), Centrum-Dem. (8), Kristeligt Folkeparti (5) - Valg til Europa-parlamentet	- Poul Schlüter
1985					
1986	- EF udvides med Spanien og Portugal - Uruguay-runden indledes (GATT)			- 27. februar : Folke-afstemning om "EF-pakken" (56,2 pct. ja-stemmer)	
1987		- Erklæring om stabilisering af kursrelationer mellem hoved-valutaerne (Louvre aftalen)	- 8. september	- Konservative (38), Venstre (19), Centrum-Dem. (9), Kristeligt Folkeparti. (4)	- Poul Schlüter
1988	- Dansk internationalt skibsregister (DIS) oprettes		- 10. maj	- Konservative (35), Venstre (22), Radikale Venstre (10)	- Poul Schlüter
1989	- Liberaliseringerne i Østeuropa påbegyndes	- Spanien indtræder i ERM (Exchange Rate Mechanism)		- Valg til Europa-parlamentet	
1990	- Irakiske tropper besætter Kuwait - Øst- og Vesttyskland genforenes (3. okt.)	- Sterling tilslutter sig ERM	- 12. december	- Konservative (30), Venstre (29)	- Poul Schlüter

Arbejdsmarked	Skatte- og afgiftspolitik	Penge- og kapitalmarked	I øvrigt	
	- Midlertidig nedsættelse af momssats ("mimsen") til 9¼ pct. (29. september)	- Rentemarginallov vedtages - Dansk Eksport-finansieringsfond oprettes	- Omkostningsbestemt husleje indføres - Folkeskolereform med udelt 9-10 årig enhedsgrunduddannelse indføres	1975
- Lov om ligeløn for mænd og kvinder vedtages	- Momssats hæves til 15 pct. (1. marts)		- Bistandsloven træder i kraft - Obligatorisk brug af sikkerhedsseler	1976
- Dyrtidsportioner "indefryses" i ATP for en 2 årig periode	- Momssats hæves til 18 pct. (3. oktober)	- K-låneordning (lavtforrentede kurssikre udlandslån til eksportvirksomheder) indføres	- Indførelse af adgangsbe- grænsning på universiteterne	1977
- Lov om ligebehandling af mænd og kvinder vedtages	- Momssats hæves til 20¼ pct. (1. oktober) og momspligten udvides (EF's 6. momsdirektiv)			1978
- Efterlønsordning indføres - Ferieperioden forlænges til 5 uger med feriegodtgørelse på 12½ pct.		- Pengeinstitutternes købe- og kreditkortselskab (PKK) etableres (DANKORT)	- Grønland får hjemmestyre	1979
- Lønmodtagernes Dyrtidsfond (LD) etableres - Reguleringspristal nulstilles og en række energiposter fjernes	- Momssats hæves til 22 pct. (30. juni)	- Ny Realkreditlov, hvor kontantvurdering er vurderingsprincip, indføres	- Der afsættes 5,4 mia. kr. til erhvervs- og beskæftigelsesfremmende foranstaltninger	1980
- Medarbejderrepræsentation i bestyrelser indføres		- Sondringen mellem alm. og særlig realkredit fjernes - Rentemarginallov ophæves	- Lov om byfornyelse og boligforbedring vedtages	1981
- Dyrtidsreguleringen suspenderes	- Pristalsregulering af personfradrag og visse beløbsgrænser i den sociale lovgivning suspenderes			1982
- Karensdag ved sygdom indføres - Fond for arbejdsmarkedsuddannelser (AUD) oprettes	- Realrenteafgift indføres		- Lov om rentesaneringsydelse til landbruget vedtages	1983
- Dyrtidsreguleringen suspenderes for endnu en 2-årig periode		- Lempelse af finansieringsregler for ejendomme til industri og håndværk		1984
- Konflikt standses ved lovindgreb		- Værdipapircentralen oprettes - Andelskasser underlægges den generelle banklovgivning - K-låneordningen afskaffes		1985
- Dyrtidsreguleringen ophæves ved lov		- Lån til ejerskifte og nybyggeri skal ydes som "mix-lån" - Lov om jordbrugslån (indekslån) vedtages	- Omfattende forbrugsbe- grænsende indgreb ("kar- toffelkuren")	1986
- Overenskomster indgås for en fire-årig periode - Karensdag afskaffes - AMBI indføres - Den ugentlige arbejdstid nedsættes til 39 timer	- Skattereform med særskilt person- og kapitalindkomst- beskatning træder i kraft	- 23 pct. aktiekursfald på New York-børsen - "den sorte mandag" (19. oktober)		1987
		- Ny valutabekendtgørelse ophæver restriktioner for kapitaltransaktioner med udlandet	- TV2 starter sine udsendelser	1988
			- Spies overtager Tjæreborg	1989
- Den ugentlige arbejdstid er nedsat til 37 timer		- Statsanstalten for Livsforsikring privatiseres		1990

	Udenrigsøkonomi	Valutariske forhold	Folketingsvalg	Politik/Regering	Statsminister
1991	- EF-topmøde i Maastricht - Sovjetunionen opløses - Golf-krigen afsluttes				
1992	- EF-topmøde i Edinburgh	- Portugal indtræder i ERM - England og Italien suspenderes fra ERM		- 2. juni : Folkeafstemning om EU (50,7 pct. nej- stemmer)	
1993	- Uruguay-runden (GATT) afsluttes - EF's indre marked gennemføres	- Udsvingsgrænserne i EMS'en øges til 15 pct.		- Tamil-rapport udsendes - Socialdemokratiet (69), Centrum-Dem. (9), Radikale Venstre (7), Kristeligt Folkeparti (4) - 18. maj : Folkeafstemning om EU (56,7 pct. ja-stemmer)	- Poul Nyrup Rasmussen
1994		- Det europæiske monetære institut, der skal forberede oprettelse af europæisk centralbank, etableres	- 21. september	- Socialdemokratiet (62), Centrum-Dem. (5), Radikale Venstre (8) - Valg til Europa-parlamentet	- Poul Nyrup Rasmussen
1995	- EU udvides med Finland, Sverige og Østrig - World Trade Organization (WTO) etableres (afløser GATT)	- Østrig indtræder i EMS'en		- Rigsretssag mod tidligere justitsminister Erik Ninn Hansen afsluttes	
1996	- Verdensomspændende forbud mod eksport af britisk oksekød	- Finland indtræder i EMS-samarbejdet - Italien genindtræder i EMS		- CD udtræder af regeringen	- Poul Nyrup Rasmussen
1997					
1998		- Grækenland indtræder i EMS-samarbejdet	- 11. marts	- Socialdemokratiet (63), Radikale Venstre (7) - Amsterdam-traktaten vedtages ved folkeafstemning (55,1 pct. ja)	- Poul Nyrup Rasmussen
1999	- WTO forhandlingerne i Seattle bryder sammen	- Den fælles valuta, euroen, indføres af 11 EU-lande - Den Europæiske Centralbank (ECB) oprettes med Wim Duisenburg som formand - Danmark deltager i fastkurs-samarbejde overfor euroen (ERM II) med udsvingsgrænser på 2,25 pct.		- Valg til Europaparlamentet 10. juni	
2000	- EU og Kina indgår aftale	- Danmark stemmer nej til euroen (53,1 pct. nej)		- Regeringsomdannelse	- Poul Nyrup Rasmussen
2001		- Grækenland indtræder i euro-samarbejdet			

Arbejdsmarked	Skatte- og afgiftspolitik	Penge- og kapitalmarked	I øvrigt	
- Supplerende Arbejds- markedspensioner indføres for hele arbejdsmarkedet	- Skattefrit tilskud til forbedring af helårsbolig indføres			1991
- AMBI afskaffes - ordningen kendes senere ulovlig af EF- domstolen	- Momssats hæves til 25 pct. (1. januar)	- Lempelser på realkreditområdet. Fri adgang til tillægslån.		1992
			- Tjekkoslovakiet opløses.	1993
- Arbejdsmarkedsreform med bl.a. udvidede orlovsordninger træder i kraft	- Skattereform med arbejds- markedsbidrag (bruttoskat) træder i kraft			1994
				1995
- Hjemmeservice ordning gøres permanent			- 4,7 mio britiske kvæg slagtes pga. 'kogalskab' - DSB omdannes til aktie- selskaber og opdeles i bane- og operatørdel	1996
- Statsligt og kommunalt overenskomstforlig om forsøg med nye mere fleksible lønsystemer	- Forbrugsbegrænsende forlig. Bl.a. midlertidig ATP- pensionsopsparing på 1 pct.	- Verdensomspændende aktieuro udløst af finansiel krise i Asien	- Ny bistandslov - Staten sælger Tele Danmark - Togforbindelse over/under Storebælt åbnes	1997
- Storkonflikt på arbejdsmarkedet afsluttes med regeringsindgreb - Efterlønsreform - Folkepensionsalderen ned- sættes til 65 år	- 'Pinsepakken': Lejeværdi af egen bolig erstattes af kommunal ejendomsskat - Rentefradragets skatteværdi nedsættes	- Kraftige fald i amerikanske og europæiske aktiekurser	- Bilbroen over Storebælt åbnes	1998
- Statsligt og kommunalt overenskomstforlig med bl. a. tre ekstra feriedage over de næste tre år			- MD foods og Kløvermælk fusionerer. Senere samme år fusioneres med det svenske Arla til Europas største mejeriselskab	1999
- Overenskomstaftale på industriområdet med bl.a. fire ekstra feriedage			- Øresundsbroen åbnes	2000
		- Massive kursfald, især på amerikanske teknologiaktier	- Terrorangreb mod USA - Nice-traktaten ratificeres (forbereder EU's udvidelse)	2001

Stikordsregister

A

aborter 9
 afgifter 31
 aktivering 16
 aldersbetinget erhvervs-
 frekvens 11
 aldersfordeling 5
 alkoholforbrug 27
 arbejdsdage, tabte 15
 arbejdsconflikter 14-15
 arbejdsløshed 15-16
 arbejdsløshedsdagpenge 32
 arbejdsløshedsforsikrede 14
 arbejdsløshedsprocent 16
 arbejdsmarkedspolitiske
 foranstaltninger 16
 arbejdsstandsninger 14-15
 arbejdsstyrke 11
 arbejdstid 13-14
 aviser 27

B

beboere pr. husstand 26
 befolkning
 aldersfordeling 5
 folketal 5
 fødested 10
 gennemsnitshøjde 10
 uddannelsesniveaue 12
 befolkningstilvækst 6
 benzinforbrug 29
 beskatning 31
 beskæftigelse 11-12
 erhvervshovedgrupper 13
 betalingsbalancen 33-34
 biblioteksbenyttelse 27
 biler pr. person 27-28
 biografbilletter 27
 BNP (bruttonationalprodukt)
 17-18
 boligforhold 26
 bolighusstande 26
 boliginvesteringer 23-24
 boligtyper 26
 boligudgifter 26
 bruttoenergiforbrug 29
 bruttoinvesteringer 23-24
 bruttonationalproduktet (BNP)
 17-18
 bruttoværditilvækst (BVT),
 erhvervshovedgrupper 21
 brændselsforbrug 29
 BVT (bruttoværditilvækst),
 erhvervshovedgrupper 21
 bytteforholdet 36
 børnedødelighed 7
 børnepasning 12

C

centralvarme, boliger 26
 cigaretforbrug 27-28

D

daginstitutioner 12
 Danmarks Nationalbank,
 udlandsgæld 35
 deltidsbeskæftigelse 14
 demografiske forsørgerbyrde 5
 demografisk transition 9
 dieselolie, forbrug 29
 direkte skatter 31
 døde 6
 trafikulykker 28
 dødelighed 7
 dødsårsager 7-8

E

EF (De Europæiske Fælles-
 skaber) 19
 effektiv kronekurs 37-38
 EFTA (European Free Trade
 Association) 19
 efterlønsmodtagere 16
 eksport
 samhandelspartnere 19
 årlig realvækst 18
 eksportpriser 36
 emigration 9
 emissioner 30
 EMS (Det Europæiske
 Monetære System) 38
 energianvendelse, udslip 29
 energiforbrug 29-30
 energiintensitet 29
 energikilder 29
 energipriser 36
 enfamiliehuse 26
 EPU (European Payment
 Union) 37
 erhvervsfrekvens 11
 EU (Den Europæiske Union) 19
 European Payment Union
 (EPU) 37
 Europæiske Betalingsunion,
 Den (EPU) 37

F

fagforeninger 14
 fast realkapital pr. beskæftiget
 23
 ferie 13
 fertilitet 8-9
 fjernsynslicenser 27
 flerfamiliehuse 26

folketal 5
 forbrug
 alkohol 27
 energi 29-30
 kulturtilbud 27
 offentligt 25, 32
 pesticider 29
 privat 25-27
 tobak 27
 forbrugerpriser 39-40
 fordringserhvervelse 33
 forsørgerbyrden 5
 forurening 30
 fossile brændsler, forbrug 29
 frihandelsaftaler 19
 fuelolieforbrug 29
 færdselsuheld, dræbte 28
 fødested, befolkningen 10
 fødselsoverskud 6
 fødte 6

G

gasforbrug 29-30
 GATT (General Agreement on
 Tariffs and Trade) 18
 gennemsnitshøjde 10
 giftskatter 31
 gæld 33-35
 gæstearbejdere 15

H

handelsbalancen 33
 handelspolitik 18-19
 husstande
 forbrug 27
 indkomstoverførsler 32
 typer 26

I

immigration 6, 9
 import
 samhandelspartnere 19
 årlig realvækst 18
 importpriser 36
 indirekte skatter 31
 indkomsterstättende ydelser 32
 indkomstskatter 31
 indvandring 6, 9
 inflation 39
 installationsforhold, boliger 26
 investeringer 23-24
 offentlige 32

K

kapitalintensiteten 24
 kronekurs, effektiv 37-38

kulbrinter (HC), udslip 30
 kuldioxid (CO₂), udslip 30
 kulilte (CO), udslip 30
 kulturtilbud 2
 kvælstofoxider (NO_x), udslip 30

L

lang rente 38
 ledighed 15-16
 ledighedsprocent 16
 legale aborter 9
 lejligheder 26
 levendefødte 6
 levetid 7
 luftforurening 30
 lønmodtagerorganisationer 14
 lønudvikling 22
 låntagning 33-35

M

Marshallhjælpen 37
 middellevetid 7
 miljøindikatorer 30
 moms 31
 motorbenzin, forbrug 29

N

Nationalbanken, udlandsgæld 35
 naturgasforbrug 29-30
 nettoindvandring 6, 9
 nydelsesmidler, forbrug 27-28

O

offentlig gæld 33-35
 offentlige investeringer 32
 offentlige udgifter 32-33
 offentligt ansatte 13
 offentligt forbrug 25, 32
 olieforbrug 29
 olieprisudviklingen 36
 oms 31
 orlovsordninger 16
 overførselsindkomster 32
 ozonlaget 30

P

partikler 30
 pensioner 32
 personbiler pr. person 27-28
 personskatter 31
 pesticider, salg 30
 plantebeskyttelsesmidler, salg 30
 primære erhverv
 beskæftigelse 13
 produktivitetsudvikling 21

prisudvikling
 eksportpriser 36
 importpriser 36
 oliepriser 36
 privat forbrug 25-27
 privatansatte 13
 private sektor, udlandsgæld 35
 produktivitet 19-21
 punktafgifter 31

R

realkapital pr. beskæftiget 23
 reallønsudvikling 22
 realvækst i BNP 17-18
 rente, lang 38
 renteudgifter, offentlige 32
 restlevetid 7
 rygere 27-28

S

samhandelspartnere 19
 sekundære erhverv
 beskæftigelse 13
 produktivitetsudvikling 21
 selvstændig erhvervsdrivende 13
 serviceerhverv
 beskæftigelse 13
 produktivitetsudvikling 21
 skatter 31
 skattetryk 31
 slangesamarbejdet 38
 spiritusforbrug 27
 spædbørnsdødelighed 7
 stenkul, forbrug 29
 strejker 14-15
 subsidier 32
 svovldioxid (SO₂), udslip 30
 svævestøv 30
 sygdomme 7-8

T

teaterforestillinger, tilskuere 27
 tertiære erhverv
 beskæftigelse 13
 produktivitetsudvikling 21
 tobaksforbrug 27-28
 trafik
 dræbte 28
 forurening 30
 træbeskyttelse, salg 30

U

uddannelsesniveaue 12
 udenrigshandel 17-19, 36
 udlandsgæld 35
 udvandring 9
 ukrudtsmidler, salg 30

V

valutakurser 37-39
 valutapolitik 17-18, 37-39
 valutaslangen 38
 vandringer 6, 9
 vejtrafik, forurening 29
 vinforbrug 27
 værnepligtiges højde 10

W

WTO (World Trade Organization) 18

Æ

ældrebyrden 5

Ø

økonomisk vækst 17-18
 ølforbrug 27
 ØMU 38-39